

MUHADDİS-SÛFÎ EBÛ BEKİR EL-GÛLÂBÂDÎ (KELÂBÂZÎ) (380/990) *

Fikret KARAPINAR*

ÖZET

İslam dünyasının önemli ilim merkezlerinden biri olan Buhara'da, hicri II. asrın ortalarından itibaren pek çok alim yetişmeye başlamıştır. Muhaddis-sûfî Ebû Bekir el-Gülâbâdî (Kelâbâzî) de bunlardan birisidir. Kaynaklarda hayatı hakkında pek bilgi verilmeyen Gülâbâdî'nin yaşadığı sosyo-kültürel çevre makalemizde ele alınmıştır. Ebû Bekir'in ismi hakkındaki ihtilaflar giderilerek adının "Ebû Bekir, Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb b. Yusuf b. Kesîr b. Hâtîm b. Abdurrahman el-Gülâbâdî el-Buhârî el-Hanefî es-Sûfî" olduğu ve 380/990 yılında vefat ettiği tespit edilmiştir. Ardından Ebû Bekir'in yaptığı ilmi seyahatler, hocaları, öğrencileri ve eserleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Bekir el-Gülâbâdî (Kelâbâzî), Muhaddis-Sûfî, Hadis, Tasavvuf

MUHADDİTH-SUFİ ABU BAKR AL-GULÂBADÎ (KALABADHI) (D. 380/990)

Buhara which became one of the important science centers after the mids of the 2nd century of the Hegira has contributed to the raising of important scholars. Muhaddith-sufi Abu Bakr al-Gulabadi (Kalabadhi) is one of them. In this paper, it has been tried to point out the social-cultural environment where this scholar lived. The conflict on this scholars name and date of death has been solved and concluded as "Abu Bakr, Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb b. Yusuf b. Kathir b. Hâtîm b. Abdurrahman al- Gulabadi (Kalabadhi) al-Buhari al-Hanafi al-Sufi" and 380/990. Thereafter his scholarly travels, teachers, students and his works were mentioned.

Key words: Abu Bakr al- Gulabadi (Kalabadhi), Muhaddith-Sufi, Hadith, Tasawwuf

GİRİŞ

Muhaddis-sûfî, aslında hadisle şöyle veya böyle ilgilenen sûfî meşrep kişi demektir¹. Sûfîlerin hadise bakış tarzları, ele alış biçimleri ve metotları, usul biri-

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak 1999 yılında hazırlanan "Ebû Bekir Muhammed b. İshâk el-Kelâbâzî (v.380/990)'nin Miftâhu Maâni'l-Ahbâr Adlı Eserinin İlk 80 Varağının Tahkîk ve Tahrîci" isimli yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

* Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. fkarapinar@selcuk.edu.tr

kimleri günümüze kadar hem merak konusu olmuş, hem de âlimler tarafından çokça eleştirilegelmiştir. Ebû Bekir el-Gülâbâdî (Kelâbâzî), bir hadisçi kadar hadis formasyonuna sahip olup, sûfiyye içinde bu yönüyle dikkat çekenlerden biridir.

H. II. asırda başlayan sonraki asırlarda devam eden sünni tasavvuf, tasavvufu Ehl-i sünnet esaslarına dayandırmaya ve tasavvufun İslam'dan neşet ettiğini ortaya koymaya çalışan bir harekettir. Binaenaleyh muhaddis-sûfî Gülâbâdî de tasavvufun İslam'dan beslendiğini ve nasslara dayandığını, eserler telif ederek vuzuha kavuşturmaya çalışan sûfîlerden biridir. O, İslam tasavvufunun Kur'an ve sünnetten neşet etmediği eleştirilerine, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* adlı meşhur eserinin yanı sıra, ondan çok daha hacimli ve doyurucu olan ama maalesef ilim dünyası tarafından pek bilinmeyen *Maâni'l-Ahbâr/Bahru'l-Fevâid* adlı eseriyle de cevap vermiştir. Kitabında 223 hadisi, sûfiyane bir bakış açısıyla, diğer bir ifadeyle işârî/manevî olarak şerh etmiştir.

Bu makalede muhaddis-sûfî Ebû Bekir el-Gülâbâdî'nin yaşadığı sosyo-kültürel çevre kısaca ortaya konulduktan sonra hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgiler verilecektir.

I. YAŞADIĞI SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVRE

Hayatı hakkında kaynaklarda pek bilgi verilmeyen Ebû Bekir, Buhârâ'nın Gülâbâd Mahallesi'nde doğmuştur. Gülâbâdî'nin ırkına ışık tutabilmek için Buhârâ ve havalisinin etnik yapısı² incelendiğinde, nüfusun büyük bir çoğunluğunun Türklerden oluştuğu, daha sonra göçler sebebiyle yörede Farsların da önemli bir yer tuttuğu dikkati çekmektedir. Ayrıca asılları konusunda bilim adamları arasında görüş ayrılığı bulunan Soğdlar ve mevcut kaynaklarda haklarında yeterli bilgi bulunmayan Yahudilerin bu bölgedeki mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Kuteybe b. Müslim'in Buhârâ'yı fethetmesiyle birlikte yöredeki etnik mozaığe yeni bir unsur olarak Araplar da katılmıştır. Bu tespiti esas alarak ve mevcut verileri de göz önünde bulundurarak yöredeki ırklar, konuşulan dil(ler) veya yer isimlerinden hareketle, Buhârâ'daki etnik yapıyı fertler bazında kesin olarak ortaya koymak pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Zekeriya Kitapçı'nın bir Rus bilgininden naklettiği, "Orta Asya'nın bütün şehirleri, karışık unsurlardan meydana gelmiş, ahali ve karışık sosyal sınıfları ile çeşitli din, ideoloji, meslek ve mezheplerin adeta birer buluşma yeri haline gelmiştir"³ tespiti de bunu doğrulamaktadır.

Buhârâ'nın etnik farklılığından sonra dini yapısına bir göz atıldığında, İslam öncesinde Budizm, Mecusilik, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Maniheizm dikkati çekmektedir. Müslümanlarla birlikte bölgeye İslam hâkim olmuştur. Buhârâ hal-

→

¹ Saklan, *Muhaddis-Sûfîler*, s. 3.

² Buhârâ ve çevresinin etnik durumu için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 27-31.

³ Kitapçı, *Orta Asyada İslâmiyet*, s. 110.

kının İslamla tanışmaları, şehrin fethi öncesine kadar gitmektedir. Ticaret yollarının kesiştiği önemli bir alış-veriş merkezi olan Buhârâ, çeşitli ticari münasebetler sayesinde, daha önce birçok kültürle tanıştığı gibi, Müslümanlarla da tanışarak kimi Buhârâlılar, Müslüman olmuşlardır. Bölge insanının dinlere karşı olan hoşgörüsü sebebiyle diğer dinler gibi, İslam da bölgede tutunabilmiş ve müntesip bulabilmiştir. Muaviye döneminde, Horasan valisi Ubeydullah b. Ziyad'ın Buhârâ'yı 54/674 yılında ilk defa fethetmesiyle birlikte, bölgede yeni bir dönem başlamıştır. Fakat Müslümanlar, Kuteybe b. Müslim'in valiliğine kadar 86/705 çeşitli sebeplerden dolayı, bir türlü hâkimiyet sağlayamamıştır. Bunun önemli sebepleri arasında; atanan valilerin yolsuzlukları, beceriksizlikleri, İslam'ın özüne aykırı politikaları, adaletsizlikleri ve merkezî hükümetin bölgeyi sadece önemli bir gelir kaynağı olarak görmesi zikredilebilir.

Bölgenin İslamlaşma süreci⁴ incelendiğinde, İslamlaşmanın yöreye atanan valilerin tutumları ve izledikleri politikalara göre değişiklik arz ettiği görülmektedir. Vali *Kuteybe b. Müslim*, 86-96/705-716 yılları arasında çok karmaşık, bir o kadar da problemlili bir yerde, on yıl -ki bölge için oldukça uzun bir süre- valilik yapmayı başarabilmiştir. O, yörenin fethini Buhârâ halkıyla bütünleşerek başarmıştır. Kuteybe, diğer valiler gibi mal-mülk ya da ganimet peşinde koşmamış, halkın Müslüman olması için gayret sarf etmiştir. Birtakım askeri tedbirleri eleştirilse de onun bunları, halka yarar umduğu için yaptığı anlaşılmaktadır. Buhârâ'da Emevî hâkimiyetinin yerleşmesi için olduğu kadar, İslam'ın bölge halkı tarafından öğrenilmesi ve yaşanması için de faaliyetlerde bulunmuştur. Kuteybe, 94/712'de Buhârâ'da ilk mescidi inşa ettirdikten⁵ sonra, Buhârâ ve havalisine birçok mescid ve cami yaptırmış ve namaza teşvik için de Cuma günleri namaza gelenlere, cami çıkışında iki dirhem para verilmesini kararlaştırmıştır⁶. İslam dünyasında benzerine az rastlanılan bu uygulamayla, insanları namaza teşvik ederek, cuma vaazı ile hutbesinden bir şeyler öğrenmelerini hedeflemiştir. Yine yeni Müslüman olmuş insanları sıkıntıya sokmamak için namazda Kur'an-ı Farsça okumalarına müsaade etmiştir⁷. Vali Kuteybe b. Müslim'in öldürülmesi, bölgedeki fetih ve İslamlaştırma hareketlerini yavaşlatmıştır.

Halife *Ömer b. Abdulaziz*, 99/717-101/719 yılları arasında hilâfetinin kısıtlılığına rağmen sadece Mâverâünnehr için değil, İslam dünyası için faydalı birçok işler yapmıştır. Ömer b. Abdulaziz, bölgenin İslamlaşması için, mevâlî ile Arap Müslümanları eşit statü ve haklara sahip hale getirmiştir⁸. Daha önce uygulanan

⁴ Bölgenin İslamlaşma süreci için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 31-40.

⁵ Narşahî, *Târîh*, s. 77-78; Barthold, *Türkistan*, s. 139.

⁶ Narşahî, *Târîh*, s. 78.

⁷ Narşahî, *Târîh*, s. 78.

⁸ Taberî, *Târîh*, VI, 559; Ahmed Zeki, *Cemhere*, II, 289 vd.

ırkçı politikalara son vererek İslam kardeşliğine önem vermiştir⁹. Kişilerin müslümanlığının tescili için aranan birtakım hoş olmayan şartlara son vermiştir¹⁰. Müslüman olanlardan alınan cizye ve haracı kaldırarak İslamlaşmanın önündeki en büyük engeli ve birçok isyan ile huzursuzluğun da sebebini ortadan kaldırmıştır¹¹. Dört Halife döneminden sonra terkedilmiş olan sosyal adaleti toplumun tüm katmanlarına yaymaya çalışmıştır¹². Kuteybe'nin tartışmaya açık, haksız iskân politikalarını düzeltmiştir¹³. Ömer b. Abdulaziz, toprak kazanma şeklindeki genişleme politikalarını tasvip etmemiş, onun yerine gönüllerin/kalplerin fethine yönelmiştir¹⁴.

II/VIII. asrın ortalarına doğru Buhârâ'nın bir İslam şehri hüviyetine bürünmeye başlamasıyla birlikte, Buhârâ ve çevresine âlimler de yönelmeye başlamıştır¹⁵. Bu gelişmeler, yavaş yavaş yerli ilim adamlarının yetişmesini ve Buhârâ'nın İslam dünyası ilim merkezleri arasındaki yerini almasını sağlamıştır. Öyle ki Buhârâ, hakkında hadis uydurulacak kadar aşırı gidilecek ve övgüyle bahsedilecek bir şehir haline gelmiştir. Yöredeki Türkler arasında İslam, hicri birinci asrın sonuna doğru Vali Kuteybe b. Müslim döneminde yayılmaya başlamıştır. Hicri ikinci yüzyılın ilk yarısından itibaren ise, hem âlimler yetişmeye başlamış, hem de o âlimler öğrenci yetiştirmeye başlamışlardır. Kısa süre zarfında bölgede İslam özümsemekle kalmamış, çeşitli ilim dallarında birçok âlim yetişebilecek seviyeye ulaşmıştır.

Şüphesiz İslami ilimlerin bölgede hızlı gelişmesinin, yayılmasının ve birçok yerin ilim merkezi haline gelmesinin en önemli sebebi, medreselerdir. Bunlar Uygurlara ait, Budist viharalar/mabedler örnek alınarak kurulmuştur. Medreselerin başlangıçta İslam âleminin doğusunda kurulması ve oralarda çok yaygın olması bunu göstermektedir. Oysa batı İran ve hilafet merkezi Bağdat'ta medreseler, V/XI. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır¹⁶.

Sâmânîler, bir asrı aşkın hükümdarlıkları döneminde, sağlam bir siyasi ve askeri teşkilat kurmuşlar ve ticareti geliştirerek ülkede ekonomik refah sağlamışlardır¹⁷. Bu dönemde Sâmânîlerin payitahtı olan Buhârâ, bir ilim ve kültür merke-

⁹ Taberî, *Târih*, VI, 558 vd.

¹⁰ Taberî, *Târih*, VI, 559 vd; Ahmed Zeki, *Cemhere*, II, 292.

¹¹ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 622, Taberî, *Târih*, VI, 559 vd; Ahmed Zeki, *Cemhere*, II, 291 vd.

¹² Taberî, *Târih*, VI, 558 vd; Ahmed Zeki, *Cemhere*, II, 289 vd.

¹³ Taberî, *Târih*, VI, 568; Ahmed Zeki, *Cemhere*, II, 294 vd. (Kuteybe'nin iskan politikasını mahkemeye taşıyan yöre halkı, hâkimin âdil bir şekilde hükmedip bağ ve bahçelerini Araplardan geri alabileceklerine karar vermesi üzerine, haklarından feragat ederek kendilerinin eski hallerinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir).

¹⁴ Taberî, *Târih*, VI, 568; Ahmed Zeki, *Cemhere*, II, 293.

¹⁵ Buhârâ ve çevresinin ilmi ortamı için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 40-44.

¹⁶ Mez, *el-Hadârai'l-İslâmiyye*, I, 336-337; Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, s. 77 vd.; İzgi, *Uygurların Tarihi*, s. 17; Akın, *Asya Merkezi*, s. 30.

¹⁷ Büchner, "Sâmânîler", *IA*, X, 140 vd.

zi olmuş, hükümdarlar âlim, edip ve şairleri himaye ettikleri için, çok sayıda edip ve şair Buhârâ'da toplanmıştır¹⁸. II. Nûh b. Mansûr (ö. 387/997), Buhârâ'ya çok zengin bir kütüphane kurmuştur. Maalesef bu kütüphane, İbn Sina (ö. 429/1037) faydalandıktan kısa bir süre sonra yanmıştır¹⁹. Makdisi (ö. 388/988), bölgenin fakihlerinin itibarının hükümdarlar derecesinde olduğunu, âlimlere çok hürmet gösterildiğini ve hükümdarların ilme çok rağbet ettiğini bildirmektedir²⁰.

IV/X. asır, siyasi istikrarsızlığa rağmen, kültürel açıdan oldukça canlıdır. Başta tercüme faaliyetleri ile halife ve üst düzey yöneticilerin bu faaliyetlerde aktif rol üstlenmeleri, bu gelişmeyi müspet yönde etkilemiştir. Abbâsîlerin zayıflaması neticesinde ortaya çıkan yeni devletçiklerin ilim, âlim, şair, edip ve kütüphaneler kurarak kültüre önem vermeleri sonucu, birkaç merkezdeki ilmi birikim, İslam âleminin değişik köşelerine taşınarak birçok ilim merkezinin kurulmasına ve ilmi canlılığa sebep olmuştur²¹.

Abbâsîlerin son dönemlerinde, İslam dünyasında bölünmüşlüğe, siyasi istikrarsızlığa, sık sık halife ve vali değişikliğine, fikri ayrılıkların iyice artmasına ve keskinleşmesine rağmen, çeşitli ilim dallarında birçok âlimin yetiştiğini ve kıymetli eserlerin yazıldığını görülmektedir. Nitekim İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), Eş'arî (ö. 324/935), Maturîdî (ö. 333/944), Fârâbî (ö. 339/950), Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâc (ö. 339/950), şair Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 354/965), Âcurî (ö. 360/971), Ebû's-Şeyh el-İsbehânî (ö. 369/979), İbn Fâris (ö. 369/979), Hâkim el-Kebîr (ö. 378/988), Cevherî (ö. 393/1002 veya 400/1009), Bâkılânî (ö. 403/1012), İbn Fûrek (ö. 406/1015), Lâlekâî (ö. 418/1027), Ebû Mansûr el-Bağdâdî (ö. 422/1031), Râğîb el-İsbehânî (ö. 425/1033), İbn Sina (ö. 429/1037), Bîrûnî (ö. 440/1048) gibi doğudan batıya, güneyden kuzeye yüzlerce âlim yetişmiştir.

Bu dönemde, Hadis ilmi, eskiden olduğu gibi yükselişini sürdürmeye devam etmiştir. Bu yüzyılda Nesâî (ö. 303/915), Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), İbn Huzeyme (ö. 311/923), Ebû Avâne (ö. 316/928), Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933), İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327/939), İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965), Muhammed b. Abdillâh el-Bezzâr (ö. 354/965), Tabarânî (ö. 360/971), ilk hadis usulü müelliflerinden birisi olarak kabul edilen er-Râmehurmuzî (ö. 360/971), İbn Adıyy (ö. 365/976), Dârekutnî (ö. 385/995), Hattâbî (ö. 388/998), İbn Mende (ö. 395/1005), Hâkim en-Nisâbûrî (405/1014) gibi pek çok muhaddisin yetiştiği görülmür. Görülen o ki, İslam dünyasının bu dönemde yaşadığı otorite boşluğu ve ayrılıklar, ilmin gelişmesine engel olmanın aksine hızlanmasına etki etmiştir.

¹⁸ Barthold-Köprülü, *İslam Medeniyeti*, s. 47; Şeşen, "Buhârâ", *DİA*, VI, 364.

¹⁹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 158; Barthold, *Türkistan*, s. 14-15; Hasan İbrahim, *İslâm Tarihi*, III, 456, daha geniş bilgi için bkz. IV, 345-346.

²⁰ Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, s. 260 vd.; Barthold, *Türkistan*, s. 295 vd.; Şeşen, *Türkler*, s. 247 vd.

²¹ Bkz. Ahmed Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, I, 94-97.

Hicri üçüncü asırda Muhâsibî (ö. 243/857), Sehl et-Tüsterî (ö. 273/886), Harrâz (ö. 277/890) ve Cüneyd (ö. 297/909)'in başlattıkları tasavvuf ile Ehl-i sünnet İslam anlayışını kaynaştırma ve uzlaştırma çabaları, IV/X. asırda daha da olgunlaşarak devam etmiştir. Öyle ki *Kitâbü'l-İktisâd* müellifi İbn Hafif eş-Şîrâzî (ö. 371/982), *el-Luma* sahibi Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988), *Kitâbu't-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* yazarı Ebû Bekir el-Gülâbâdî (ö. 380/990), *Kûtu'l-Kulûb* sahibi Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), pek çok eser yazarı Ebû Abdîrrahman es-Sülemî (ö. 412/1021) ve *Risâle* müellifi Kuşeyrî (ö. 465/1072) bu asırda yetişmiş önemli sûfilerden bazılarıdır²². Tasavvufu, Ehl-i sünnet'in esas aldığı temellere oturtma gayretleri, bir sonraki asırda da varlığını sürdürmüştür. Hareketin İslam dünyasında revaç bulmasına büyük katkı sağlayan hiç şüphesiz Gazalî (ö. 505/1111) olmuştur.

Özellikle ilk devir sûfilerin telif ettikleri eserleri ve kayıtlara geçen sözleri göz önüne alındığında, onların temel referanslarının Kur'an ve sünnet olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in zühd hayatının tezahürü olan manevi yönünün, zamanla kendine özgü bir yaşam halini aldığı ve çeşitli ekollere dönüştüğü, başka bir ifadeyle tasavvuf ve tarikatlara tahavvül ettiği zikredilebilir. Zahidane bir yaşam tarzı ile başlayan bu hareket, yelpazesini son derece genişleterek İslam tefekkürünün temel konu ve kavramlarını da besleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Nitekim bazı sûfilerin, III/IX. asrın ilk yarısının sonlarına doğru, kısmen yabancı kültürlerin de etkisiyle *fenâ*, *marifet*, *keşf*, *Nur-i Muhammedî* gibi birtakım tartışmalı istilahlardan söz etmeleri, âlimler arasında meşruiyet tartışmalarına sebep olmuştur. Bunun üzerine, âlimlerle sûfilerin arası açılarak âlimler tarafından sûfilere tenkitler yöneltilmeye başlanmıştır. Fakat her şeye rağmen her iki eğilim de varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir.

Burada alanında önemli eserler veren IV/X. asır sûfilerinden Ebû Bekir el-Gülâbâdî'nin hayatı, kaynaklarda verilen bilgiler ışığında bir nebze olsun aydınlatılmaya çalışılacaktır.

II. HAYATI

a. İsmi

Şeyh, imam, ârif, zâhid, sûfi, muhaddis, hâfız, usulcü, tâcu'l-islam tâcu'd-dîn²³ lakapları olan ve Ebû Bekir²⁴ şeklinde künyelenen, Buhârâ'nın Gülâbâd²⁵ Ma-

²² Arberry, "Tasavvuf", *İslam Tarihi*, IV, 155-156; Fazlurrahman, *İslam*, s. 187 vd., 192 vd; Saklan, *Muhaddis-Sûfiler*, s. 14; Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, s. 94-95.

²³ Lakapların kaynakları hakkında bilgi için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 49.

²⁴ Gülâbâdî'nin künyesinin kaynakları hakkında bilgi için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 49-50. Ancak Nusrettin Yılmaz, "Kelâbâzî'nin Tasavvuf ve Akâid Alanındaki Görüşleriyle Mâtürîdî'nin Mukâyesesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1990) adlı çalışmasında "fakîh, muhaddis, hâfız ve sûfi gibi sıfatlarla anılan Tâcu'l-İslam Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Rüstem el-Buhârî el-Kelâbâzî meşhur mutasavvıflardandır. Ebû Nasr diye bilinen..." s. 1, şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bir yanılı eseri, çağdaş ve farklı iki âlim olan Ebû Bekir el-

hallesi'ne mensup Ebû Bekir el-Gülâbâdî'nin ismi konusunda, hem ilk seksen varağı tarafımızdan tahkik edilen *Maâni'l-Ahbâr*'ın çeşitli yazma nüshalarında, hem de biyografi kitapları ile çağdaş çalışmalarda farklılıklar bulunmaktadır. Tespitlere göre Gülâbâdî'nin ismi konusundaki farklılıklar şu şekildedir:

1. Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb b. Yusuf b. Kesîr b. Hâtîm b. Abdurrahman el-Gülâbâdî, el-Buhârî²⁶.
2. Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb el-Gülâbâdî, el-Buhârî²⁷, el-Hanefî²⁸.
3. Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim el-Gülâbâdî, el-Buhârî, el-Hanefî²⁹.
Kanaatimizce 2. ile 3., 1.'nin iki türlü kısaltılmış şeklidir.
4. Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya'kûb el-Gülâbâdî, el-Buhârî³⁰ el-Hanefî³¹.
5. Ebû Bekir b. Ebî İshâk Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb el-Gülâbâdî, el-Buhârî³².

→

Gülâbâdî ile Ebû Nasr'ı birbirine karıştırmış olmalıdır. Oysa Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb el-Gülâbâdî (ö. 380/990), muhaddis-sûfî ve Yılmaz'ın Tasavvuf-Kelâm görüşleri üzerinde çalıştığı, *et-Taarruf* ve *Maâni'l-Ahbâr* adlı eserlerin sahibidir. Yılmaz'ın çalışmasında yanlış olarak ismini verdiği Ebû Nasr ise, Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Rüstem el-Buhârî el-Kelâbâzî (ö. 398/1008) "*Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî -el-Hidâye ve'l-İrşâd fî Ma'rîfeti ehli's-Sikati ve's-Sedâd-*" adlı eserin müellifi olup meşhur bir muhaddistir. Bkz. Yılmaz, *age*, s. 1-5.

²⁵ *Gülâbâd* Mahallesi, Buhârâ'nın güneyinde olup rabaz suruna bitişik yani şehir merkezine yakın ve yüksekçe bir yerde kurulu büyük bir mahalledir. Kazak öğrencilerden edindiğimiz son bilgilere göre (1998 yılı), bugün hâlâ Buhârâ civarında Gülâbâd adında bir yerleşim yeri vardır. *el-Gülâbâd* kelimesinin *el-Kelâbâz* şeklinde yazımı ve okunuşu konusunda şu açıklamayı yapmakta fayda vardır: Türkçedeki "g" harfi Arapçada olmadığı için bu harf, o zamanlar Arapçaya "ك" şeklinde geçmiştir. IX/XIV. asra kadar, evvelinde uzun veya kısa bir sesli bulunan ve bugün "s" diye telaffuz olunan ses, "z" diye telaffuz olunmuştur. Bu sebeple *Gülâbâd*, *Kelâbâz* şeklinde okunmuştur. Konu hakkında bilgi için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 20-23.

²⁶ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, III. Ahmed, 538 nr., 2/b, 3/a, eserin baş tarafında metne ait olmayan sayfalarda, adı zikredilmeyen biri tarafından düşülmüş not ile 2/b'nin kenarına düşülmüş başka bir notta müellifin adı "Ebû Bekir Muhammed b. Ebi (el-Abbâs) İshak b. İbrahim b. Ya'kûb el-Gülâbâdî, el-Buhârî" şeklinde geçmektedir. Ancak el-Abbâs'ın yanlışlıkla yazılmış olmalıdır.

²⁷ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, Mektebetü'l-Esed (Zahiriyye), hadis:13495 nr.; III. Ahmed, 619 nr., 8/b'deki semâ' kaydı; Fatih, 697 nr., 2/a ile Şehid Ali Paşa, 375 nr., vrk. 267. Fakat iki nüshanın da senedlerinin devamında nüshaların ravisi olan müellifin kızı, Ümmü'l-Kâsım bint Ebî Bekir b. Ebî İshâk... şeklinde geçmektedir; Arberry, *Doctrine*, s. X (Éthé, Hermann'ın *Catalogue of Persian Manuscripts in the India Office*, I, 302 isimli eserinden naklen); Arberry, *Doctrine*, s. X'da ismin bu şekilde daha doğru olduğunun sanıldığını bildirmektedir; Cezzâr, *Medâhilü'l-Müellifîn*, III, 1372.

²⁸ Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 222.

²⁹ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, Mektebetü'l-Esed (Zahiriyye), hadis:13495 nr.; III. Ahmed, 600 nr., 5/a'daki semâ' kaydı; Murad Molla, 610 nr.; Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 53, 105, 225, 419; Zirikli, *A'lâm*, VI, 184; Kays Âlü Kays, *İrânîyyân*, II, 450; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 212; Chabbi, "Réflexions Sur Le Soufisme Iranien Primitif", *JA*, CCLXVI, 39.

³⁰ İbn Kutluboga'nın *Tâcü't-Terâcim*'inin muhakkiki s. 333'deki dipnotta başka bir nüshada bu şekilde geçtiğini belirtmektedir; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Madelung, "Abû Bekir Kalâbâdî", *EIR*, I, 262.

³¹ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Uludağ, Süleyman, "Kelâbâzî", *DİA*, XXV, 192-193.

Doğrusu: Ebû Bekir b. Ebî İshâk Muhammed, (“bin” olmamalı) İbrahim b. Ya’kûb.

6. Ebû Bekir b. Muhammed b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya’kûb el-Gülâbâdî, es-Sûfî³³.

Doğrusu: Ebû Bekir (“bin” olmamalı) Muhammed b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya’kûb.

7. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. İbrahim el-Gülâbâdî, el-Buhârî³⁴.

Doğrusu: Ebû Bekir Muhammed b. (Ebî olmalı) İshâk (“bin” olmamalı) İbrahim.

8. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk el-Gülâbâdî, el-Buhârî, el-Hanefî³⁵.

Doğrusu: Ebû Bekir Muhammed b. (Ebî olmalı) İshâk el-Gülâbâdî, el-Buhârî, el-Hanefî.

9. Ebû Bekir b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya’kûb el-Gülâbâdî, el-Buhârî³⁶.

10. Ebû Bekir b. Ebî İshâk el-Gülâbâdî, el-Buhârî³⁷.

11. Ebû Bekir b. İshâk b. İbrahim b. Ya’kûb el-Gülâbâdî, el-Buhârî³⁸.

→

³² Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, III. Ahmed, 538 nr., 2/b’nin kenarına düşülmüş bir notta; III. Ahmed, 600 nr., 7/b’deki semâ’ kaydı; Çorlulu Ali Paşa, 128 nr., 2/a; Müstemlî (ö. 434/1042) tarafından yapılan *Taaruf*’un Farsça şerhinin ilk sayfası, -Amasya İl Halk Ktp. Yazmalar, nr: 720- (Uludağ, *Taaruf*, s. 226’dan naklen); Konevî (ö. 729/1328)’nin *Hüsni’t-Tasaruf fî Şerhi’t-Taaruf*, adlı eserinin ilk sayfası, -Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah Kit. nr: 176- (Uludağ, *Taaruf*, s. 227’den naklen); Parsâ da *Taaruf*’tan bahsederken veya alıntı yaparken bu ismi kullanmış bkz. s. 99, 201, 527, *Maâni’l-Ahbâr*’dan bahsederken veya alıntı yaparken ise, Ebû Bekir b. İshâk b. İbrahim b. Ya’kûb el-Gülâbâdî, el-Buhârî ismini kullanmıştır bkz. s. 323, 496, 577, 592; Ritter, *Orientalia*, I, 78; Arberry, *Doctrine*, s. X.

³³ Carullah, 995 nr. *Maâni’l-Ahbâr* nüshasının devamındaki *Taaruf* nüshası 216/a’da ismi bu şekilde geçmektedir.

³⁴ Arberry’nin *Doctrine*, s. X (Ahlwardt, *Verzeichniss*, III, 93 isimli eserinden naklen); Brockelmann, *GAL*, I, 360; *Suppl.* I, 217; Sezgin, *GAS*, I, 668; Shiloah, *The Theory of Music*, s. 241.

³⁵ Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, Sofya Milli Ktp. OR. 3603 numaralı nüsha (Waley, *Catalogue of Arabic Manuscripts*, s. 118’den naklen); İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, VI, 298, X, 367; Leknevî, *Fevâid*, s. 161; Kettânî, *Risâle*, s. 40, 196; Nicholson, *Literary*, s. 338; Gülâbâdî, *Taaruf*, (Abdulhalîm-Taha), s. 5, muhakkikler ismin bu şekli tercih etmişler, fakat maalesef mukaddimede müellifin hayatı ve isminden hiç bahsetmemektedirler; Arberry, “Kelâbâzî”, *IA*, VI, 537; Nwyyia, “al-Kalâbâdhi”, *EL*, IV, 467; Uludağ, *Taaruf*, s. 11; Gülâbâdî, *Taaruf*, (Ahmed Şemsüddîn), s. 3, maalesef eser bu muhakiki de müellifin hayatı ve ismi konusunda hiçbir bilgi vermemektedir.

³⁶ Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, III. Ahmed, 619 nr., 7/b, eserin baş tarafında metne ait olmayan sayfalarda, adı zikredilmeyen biri tarafından düşülmüş not ile 246/b’deki semâ’ kaydı; SÜİFK, 1075/A nr., 1/a; Velîyyüddîn Efendi, 844 nr.; Çorlulu Ali Paşa, 128 nr., 471/b’deki semâ’ kaydı; Murad Buhârî, 94/M nr.; Brockelmann, *GAL*, I, 360’da Paris 5855 numaralı nüshadan nakletmektedir.

³⁷ Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, III. Ahmed; 619 nr., 8/a’daki semâ’ kaydı ile 600 nr., 5/b ile 7/a’daki semâ’ kayıtlarında; Fatih, 697 nr., 2/a; Velîyyüddîn Efendi, 718 nr.; Carullah, 995 nr., 1/a; Halep, 76 nr. s. 37; Râğîb Paşa, 311 nr.; Fatih, 697 nr., 2/a ile Şehid Ali Paşa, 375 nr., vrk. 267, numaralı nüshaların senedlerinin devamında nüshalarının ravisi olan müellifin kızı, *Ümmü’l-Kâsım bint Ebî Bekir b. Ebî İshâk*... şeklinde geçmektedir.

³⁸ Parsâ, *Maâni’l-Ahbâr*’dan bahsederken veya alıntı yaparken bu ismi tercih etmiştir bkz. s. 323, 496, 577, 592.

Doğrusu: Ebû Bekir b. (Ebî olmalı) İshâk (“bin” olmamalı) İbrahim b. Ya’kûb.

12. Ebû Bekir b. İshâk el-Gülâbâdî, el-Buhârî³⁹.

Doğrusu: Ebû Bekir b. (Ebî olmalı) İshâk el-Gülâbâdî, el-Buhârî.

13. Ebû Bekir b. İbrahim b. Ya’kûb⁴⁰ b. İshâk el-Gülâbâdî, el-Buhârî⁴¹.

“İbn İshâk” yerine “İbn Yusuf” olmalı.

14. Ebû İshâk Muhammed b. İbrahim el-Gülâbâdî⁴².

15. Ebû İshâk⁴³. Bu künye farkı ise şu üç şekilde izah edilebilir:

i. “İbn Ebî İshâk”ın “İbn” i düşerek rivayet edilmiş olabilir.

ii. Bir kişinin birkaç künyesi olabildiği için, “Ebû İshâk” Gülâbâdî’nin diğer bir künyesi olabilir.

iii. Aslında Ebû İshâk künyesi, el-Gülâbâdî hakkında anlatılan ve bazıları tarafından yanlışlıkla müellifin bizzat kendisine atfedilen bir *rüya hikâyesine* dayanmaktadır. (Rüya’dan 42. dipnotta kısaca zikredilmiştir.) Tespitlerimize göre, bu rüya hikâyesinin asıl kaynağı, Süleymaniye Ktp. Cârullah 2/b’de de belirtildiği üzere Muhammed Parsâ (ö. 822/1419)’nın *Faslu’l-Hitâb*’ıdır⁴⁴. Maalesef daha sonraları *Maâni’l-Ahbâr*’ı okuyan ve bu menkıbeyi de bilenler, eserin baş tarafına metne ait olmayan sayfaların herhangi bir yerine, çoğu kez atıfsız olarak not etmişlerdir. Bu rivayetin benzeri Hakîm et-Tirmizî (ö. 295,310/907,922 civ.)’nin *Nevâdiru’l-Usûl*’ü için de anlatılır. Bu tür notlar gelişigüzel yazıldığı için yanlış olabilir. Yazmaların baş taraflarında verilen ve metne dâhil olmayan bilgilerden istifade ederken ihtiyatlı olunması gerektiği de bilinen bir gerçektir.

³⁹ Kuraşî, *Cevâhir*, Haydarabad bas. II, 272, Riyad bas. IV, 105; İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-Terâcim*, s. 333; Molla Câmi, *Nefâhâtu’l-Üns*, s. 219’da Ebû Bekir el-Gülâbâdî’nin hocası Fâris b. İsa el-Bağdâdî’yi tanıtırken el-Gülâbâdî’nin kitaplarında ondan nakillerde bulunduğunu bildirmektedir.

⁴⁰ Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, Yeni Cami, 274 nr.

⁴¹ Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A’nın baş tarafındaki hadis fihristinde adı zikredilmeyen biri tarafından 1/a ve 25/b’nin kenarlarına düşülmüş notta bu şekilde geçmektedir.

⁴² Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, III. Ahmed, 538 nr., 2/a; 619 nr., 7/b; 600 nr., 6/b, eserin baş tarafında metne ait olmayan sayfalarda, adı zikredilmeyen biri tarafından yazılmış bir *rüya hikâyesinde* müellifin adı bu şekilde zikredilmiştir. Bu rüya hikâyesinin aynısı Carullah, 995 nr., 2/b’de Parsâ’nın *Faslu’l-Hitâb*’ına atfedilerek zikredilmektedir. Hikâyeye göre, “*Ebû Bekir el-Gülâbâdî, rüyasında Hz. Peygamberi görür ve O, (s.a) kendisine bir çiçek vererek soluncaya kadar hadislerini şerh etmeye devam etmesini tavsiye eder...*”. Hikâyenin aynısı, Parsâ’nın *Faslu’l-Hitâb*’ında da (s. 496) geçmektedir. Bu rüya menkıbeleri aynen birbirinden aktarılmış olup hemen hemen tüm nüshaların baş taraflarında bulunmaktadır. Bununla esere, büyüleyici özellik kazandırılmak istenmiş olabilir. Bu rüya, çağdaş bazı yazarlar tarafından yanlışlıkla Ebû Bekir el-Gülâbâdî’nin bizatihi kendisine atfedilerek *rüya ile hadis rivâyetine* delil olarak getirilmektedir. Geniş değerlendirme için bkz. Karapınar, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri*, s. 126-133.

⁴³ Gülâbâdî, *Maâni’l-Ahbâr*, III. Ahmed, 538 nr., 2/a; 619 nr., 7/b; 600 nr., 6/a eserin baş tarafında metne ait olmayan sayfalarda, adı zikredilmeyen biri tarafından yazılmış rüya hikâyesinde müellifin adı böyle geçmektedir. *Rüya* hakkındaki bilgi için bir önceki dipnotta bakınız.

⁴⁴ Bkz. Parsâ, *Faslu’l-Hitâb*, s. 496.

Gülâbâdî'nin isminde tespit edilen hatalar, müstensihler tarafından zaman zaman yapılmakta olup o dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, bunların basit olduğu söylenebilir. Kaldı ki, teknolojinin geliştiği şu çağda bile, dizgiciler tarafından bu hatalardan çok daha vahimlerinin yapıldığı malumdur. Buradaki yanlışlıkların özellikle "İbn" ile "Ebû" kelimeleri üzerinde yapıldığı görülmektedir. Bu iki kelimenin, istinsah ederken müstensih tarafından düşürülmesi veya fazladan yazılması ihtimal dâhilindedir. Ancak bu hataları sadece müstensihlere atfetmek doğru değildir. Çünkü müellifin eserlerinden istifade edenlerde de aynı hatalar bulunmaktadır.

İsimdeki bu farklılıklar, bazılarını, bu isim sahiplerinin ayrı ayrı kişiler oldukları vehmine sevketmiştir. Nitekim *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*'nin haşiyesinde, "Taarruf'un Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim el-Buhârî el-Gülâbâdî (ö. 308)" adında ayrı bir âlime ait olduğu belirtilmektedir⁴⁵. *el-Cevâhiru'l-Mudîyye* muhakki ki Abdulfettâh el-Hılv, haşiyede verilen (ö. 308) vefat tarihinin yanlış olduğunu, doğrusunun (ö. 380) olması gerektiğini bildirmekle birlikte Ebû Bekir b. İshâk el-Buhârî el-Gülâbâdî ile Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim el-Gülâbâdî'nin aynı kişiler olmadıklarını ve *Taarruf*'un da Ebû Bekir Muhammed b. İshâk'a değil, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim'e ait olduğunu iddia etmektedir⁴⁶. Abdulfettâh el-Hılv gibi diğer bazı müellifler, isimdeki bu ihtilaftan dolayı *Taarruf* ile *Maâni'l-Ahbâr* adlı eserlerin farklı iki kişiye ait olduğu yanılığına düşmüşlerdir. Oysa eserlerin yazma nüshaları ve kaynaklar dikkatlice incelendiğinde, müellifin adındaki bu farklı vecihlerin her iki eser için de kullanıldığı görülecektir. Nitekim Muhammed Parsâ, bu iki eserin sahibinin aynı zat olduğunu bildiği halde ayrı ayrı isimlerle zikretmektedir. Bu farklılıklar, istinsah hatasından kaynaklanabileceği gibi, müellifin bu iki isimle bilinmesinden de kaynaklanabilir. Arberry'nin İslam Ansiklopedisi'ndeki "Kelâbâzî" maddesinde ayrı, *The Doctrine of the Sûfis* adlı eserinde ayrı isimleri tercih etmesi, bu şekilde değerlendirilebilir. Ayrıca Kehhâlê'nin iki ayrı yerde, Gülâbâdî'nin adını sanki farklı kişilermiş gibi vermesinin nedeninin de, müellifin vefat tarihindeki ihtilaf ile isminin kısalığı ve uzunluğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hülasa Gülâbâdî'nin ismi *Ebû Bekir, Muhammed b. (Ebî İshâk) İbrahim b. Ya'kûb b. Yusuf b. Kesîr b. Hâtîm b. Abdurrahman el-Gülâbâdî el-Buhârî el-Hanefî es-Sûfî*'dir. Daha açık belirtmek gerekirse, *adı*: Muhammed, *künyesi*: Ebû Bekir; *babasının adı*: İbrahim, *babasının künyesi*: Ebû İshâk'tır. Sûfî tabakât kitaplarının Gülâbâdî'yi tanıtmamaları, kendisinden sonraki birçok sûfînin kitaplarında ondan söz etmemesi, isminin dahi doğru bir şekilde zapt edilmemesine sebep olmuştur.

⁴⁵ Kuraşî, *Cevâhir*, Haydarabad bas. II, 272, Riyad bas. IV, 106.

⁴⁶ Kuraşî, *Cevâhir*, Riyad bas. IV, 106.

Onun ismindeki problemin izahından sonra, şimdi de doğum ve vefat tarihi tespit edilmeye çalışılacaktır.

b. Doğum ve Vefat Tarihi

Gülâbâdî'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda maalesef herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı için, onun tam olarak kaç yıl yaşadığını tespit etmek zordur. Ancak bazı karinelerle tahminde bulunmak mümkündür.

Doğum tarihi tespitinde başvurulan yöntemlerden biri, Gülâbâdî'nin erken vefat eden hocasını tespit ederek doğum tarihi hakkında yaklaşık bir tahminde bulunmaktır. Mesela *Maâni'l-Ahbâr*'ın 52. hadisinde “Bekkâr⁴⁷ adında birinin evinde 328/940 yılı Muharrem ayında, Gülâbâdî'nin de hocası olan Ebû Nasr Muhammed b. Hamdüye b. Sehl el-Muttaviî'nin öğrencilerinden biri, şeyhin huzurunda onun hadislerini okur (kurie alâ) ve şeyh de kendi kitabına bakarak öğrenciyi takip ve tashih eder ki, bu esnada Gülâbâdî de onları dinler...” şeklinde bir ifade geçmektedir. Ebû Nasr Muhammed b. Hamdüye b. Sehl b. Yezid el-Muttaviî el-Mervezî (ö. 329/941) sadece Bağdat ile Merv'de hadis okutmuş olup Merv'de vefat etmiştir⁴⁸. Tespitlere göre Ebû Nasr el-Muttaviî Gülâbâdî'nin erken vefat eden hocasıdır. Gülâbâdî, 8 veya 10 yaşında ilim öğrenmeye başlasa, 15-20 yaşına kadar Buhârâ ve civarındaki hocalardan ilim almış olmalıdır. Sonra ilim seyahatlerine çıktığı kabul edilse, bu durumda Ebû Nasr el-Muttaviî'den de 328/940'da ders dinlediğine ve hocası da 329/941 senesinde Merv'de vefat ettiğine göre, büyük ihtimalle ondan Merv'de hadis dinlemiştir. Buhârâ ve civarında kendisinden ilim alınabilecek âlimlerin çokluğu ve genelde 15-20 yaşından önce ilim seyahatlerine çıkılmayacağı sebebiyle, onun yaklaşık 300-305/912-917 yılında doğmuş olabileceği olasıdır. Dolayısıyla Gülâbâdî'nin 80 veya 85 yıl yaşama ihtimali yüksektir. Kaldı ki, bu yaş da normaldir. Bilal Saklan ise, 65-75 sene yaşamış olabileceğini ifade etmektedir⁴⁹. Madelung ise, en erken vefat eden hocasının Ebû'n-Nasr er-Raşâdî (ö. 339/950-951) olduğunu tahmin etmekte ve onun vefat tarihinden hareketle, Gülâbâdî'nin 320/932 yılında doğmuş olabileceğini var saymaktadır⁵⁰.

Süleymaniye Ktp. Çorlulu Ali Paşa nüshası, nu: 128, 471/b'de geçen semâ' kaydında “...ve huve yervî ani'-Şeyh ez-Zâhid el-Ârif el-Musannif Ebî Bekir b. Ebî İshâk İbrahim b. Yâ'kûb el-Gülâbâdî senete 305/917 min vakti't-Tasnîf⁵¹ ifadesi geç-

⁴⁷ Bu isim hakkında, yazmaların hamişlerinde herhangi bir bilgi verilmediği gibi biyografi ve rical kitaplarında da herhangi bir ipucuna rastlanılmamıştır. Çünkü bu adı taşıyan pek çok kişi bulunmaktadır. Ebû Nasr Muhammed b. Hamdüye b. Sehl sadece Bağdat ile Merv'de ders okuttuğu için bu iki nispetle anılan Bekkâr adında biri, araştırma esnasında tespit edilememiştir, Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 57.

⁴⁸ Hakkında bilgi için bkz. Sem'ânî, *Ensâb*, V, 327; Zehebî, *Siyer*, XV, 80-81.

⁴⁹ Saklan, *Kelâbâzî*, s. 10.

⁵⁰ Madelung, “Abû Bekr Kalâbâdî”, *EIR*, I, 262.

⁵¹ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, Çorlulu Ali Paşa, 128 nr., 471/b.

mektedir. Buradaki semâ' kaydında geçen ravi, Gülâbâdî'nin talebesi Muhammed b. Ali b. Ebî'n-Nasr Ahmed b. Ali el-İsfahânî el-Mâyurgî'dir⁵². Metinde verilen bu tarihin yanlışlıkla 305/917 yazıldığı düşünülmektedir. Çünkü Gülâbâdî'nin, kendisinin 300-305/912-917 yılları arasında doğmuş olabileceği tahmin edildiğine göre, bu tarihin 350/961 olma ihtimali yüksektir. Zira onun doğar doğmaz veya beş yaşında böyle bir eser yazması mümkün olmayacağına göre, bu tarih yanlıştır. *Maâni'l-Ahbâr* dikkatlice incelendiğinde, onun sanki zamana yayılarak veya devam ede gelen bir ders halkası sonucu ortaya çıkmış bir eser olduğu hissi uyanmaktadır. Eserde bu öngörüü doğrulayan başka karineler de bulunmaktadır. Ancak bu bilgi notu, Muhammed b. Ali el-Mâyurgî'nin, Gülâbâdî'nin derslerine küçük yaştan itibaren devam eden biri olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Maâni'l-Ahbâr'ın III. Ahmed, 538 numaralı nüshaya, Hızır b. İlyas (ö.  ) tarafından düşülen bir notta; ulemanın esere 350/961 yılından beri çok değer verdiklerini, öğrencilerin de eseri hocalarından isnad ve icâzetle aldıklarını, hatta *el-Hidâye* sahibi Ferganalı Şeyh Ali b. Ebî Bekir el-Hanefî el-Merginânî'nin (ö. 593/1197)⁵³ bile hocalarından *Maâni'l-Ahbâr*'ı icazetle aldığını ve talebesi Ebu'l-Vecd Şemsü'l-eimme es-Serahsî el-Hanefî el-Kerderî (ö. 642/1244)⁵⁴ ise, hem kendisinin hem de Mahmud b. Ebî Bekir el-Faradî el-Hanefî el-Gülâbâdî (ö. 700/1300)'nin talebesi olan Hâfızuddîn el-Kebîr Ebu'l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Nasr el-Hanefî el-Buhârî (ö. 693/1292)⁵⁵ gibi pek çok âlimin de, eseri icazetle aldıklarını haber vermektedir. Ayrıca Hâfızuddîn, bu icazetin sıhhatinde hiçbir şüphenin bulunmadığını belirterek, kendisinin de kıymetli hocalarından, pek çok tarikle eserin icazetini aldığını zikretmektedir⁵⁶. Yine *Maâni'l-Ahbâr*'ın elimizdeki nüshalarındaki semâ' kayıtlarından edindiğimiz bilgiye göre eser, H. 375 yılında semâen rivayet edilmiştir⁵⁷. Bu delillerden hareketle, Gülâbâdî'nin muhtemel doğum tarihinin (ö. 300/912) olduğu ön görülmektedir.

⁵² Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, III. Ahmed, 538 nr., 2/b; 619 nr., 8/a, 246/b; 600 nr., 7/a; Çorlulu Ali Paşa, 128 nr., 471/b, semâ' kayıtları.

⁵³ Hakkında bilgi için bkz. İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, s. 206-207; Karaman, *Hukuk Tarihi*, s. 264; Özel, *Fıkıh Alimleri*, s. 57.

⁵⁴ Hakkında bilgi için bkz. İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, s. 267-268; Özel, *Fıkıh Alimleri*, s. 65.

⁵⁵ Hakkında bilgi için bkz. Kuraşî, *Cevâhir*, Haydarabad bas. II, 367; Özel, *Fıkıh Alimleri*, s. 71, 73, 75.

⁵⁶ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, III. Ahmed, 538 nr., 2/a.

⁵⁷ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, III. Ahmed, 619 nr., 8/b; 600 nr., 7/b.

Kaynaklar, Gülâbâdî'nin vefat tarihi hakkında 380/990⁵⁸, 384/994⁵⁹, 385/995⁶⁰ ve 390/1000⁶¹ gibi dört farklı tarih vermektedirler. *Maâni'l-Ahbâr*'ın III. Ahmed, 619 nr., 7/b'de, Hâfızuddûn el-Kebîr el-Buhârî'nin kendi yazısında verilen bilgiye göre, Ebû Bekir 380/990 yılında 19 Cemâziyelevvel Cuma günü vefat etmiştir. Muhammed Parsâ, Ebû Bekir'in 380/990 senesinin, Cemâziyelevvel ayının 29. 24. veya 25. Cuma günü Buhârâ'da vefat ettiğini, Merkadinin meşhur olup, ziyaret ve teberrük edildiğini haber vermektedir⁶². Arberry, *Dârâ Şikûh*'un *Sefînetü'l-Evliya*'sında 19 Cemâziyelevvel Cuma günü Gülâbâdî'nin Buhârâ'da vefat ettiğini nakleder ve hesabına göre on yıl içerisinde de bu tarihin 385/995'e rastladığını belirterek kendisinin de vefat tarihi olarak bunu tercih ettiğini ifade etmekle birlikte, 380/990 yılında vefat etmiş olabileceğini de zikretmektedir⁶³. Bize göre onun, 380/990 yılında vefat etmiş olma ihtimali daha yüksektir.

Madelung, türbesinin Buhârâ'da bulunduğunu ve XI/XVI. yüzyıla kadar ziyaret edildiğini belirtmektedir⁶⁴. Ancak türbesinin günümüzde hâlâ durup durmadığı hakkında maalesef herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Muhaddis-sûfi Gülâbâdî, Buhârâ'nın Gülâbâd Mahallesi'nde dünyaya geldiği için buraya nispetle Gülâbâdî diye anılmış ve meşhur olmuştur. İlk İslam coğrafyacılarının eserleri, müellif ve buraya nispet edilen âlimlerin biyografilerinden⁶⁵ bahseden klasik eserler ve modern çalışmalar⁶⁶, maalesef Gülâbâd⁶⁷ hakkında

⁵⁸ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, Mektebetü'l-Esed (Zahiriyye), hadis:1034 nr.; hadis: 13495 nr.; III. Ahmed, 619 nr., 7/b'de Hâfızuddûn el-Kebîr el-Buhârî'nin kendi yazısından nakledilen bilgiye göre; Velîyyüddîn Efendi, 718 nr. nüshanın kapağında; Murat Molla, 610 nr.; Hacı Selimağa/Hüdayî Efendi, 161 nr.; Kuraşî, *Cevâhir*, Haydarabad bas. II, 272 (Ancak naşir tarafından dipnotta rakamla H. 308 tarihi verilmiş, bunun H. 380 yerine sehven yazıldığı düşünülmektedir.); Parsâ, *Faslu'l-Hitâb*, s. 99; İbn Kutluboga'nın *Tâcü't-Terâcim*'inin muhakkiki s. 333'deki dipnotta, başka bir nüshada bu şekilde geçtiğini belirtmektedir; Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 53, 105, 225, 419; Kettânî, *Risâle*, s. 40, 196; Brockelmann, *GAL*, I, 360; Brockelmann, *Suppl.* I, 217; Zirikli, *A'lâm*, VI, 184; Kays Âlu Kays, *Îrâniyyûn*, II, 450; Kehhâle, *Mu'cem*, IV, 212; Gülâbâdî, *Taaruf*, (Abdulhalîm-Taha); Sezgin, *GAS*, I, 668; Nwyia, "al-Kalâbâdî", *El*, IV, 467; Shiloah, *The Theory of Music*, s. 161; Damghani, "Persian Contributions to Sufi Literature in Arabic", s. 37; Graham, "Abû Sa'd Abî'l-Khayr and the School of Khurâsân", s. 113; Cezzâr, *Medâhilü'l-Müellifîn*, III, 1372.

⁵⁹ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, Murad Buhârî, 94/M nr.; Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk İbrahim b. Ya'kûb el-Kelâbâzî, el-Buhârî, *Bahru'l-Fevâid el-Meşhûr bi Maâni'l-Ahbâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed İsmail-Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut 1999, çalışmadan ileride bahsedilecektir; Parsâ, *Faslu'l-Hitâb*, s. 496'daki rüya hikayesinde; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Kehhâle, *Mu'cem*, IV, 222; Sezgin, *GAS*, I, 668; Chabbi, "Réflexions Sur Le Soufisme Iranien Primitif", *JA*, CCLXVI, 39.

⁶⁰ Murad Buhârî, 94/M nr.; Parsâ, *Faslu'l-Hitâb*, s. 496'daki rüya hikayesinde; Brockelmann, *GAL*, I, 360; Kays Âlu Kays, *Îrâniyyûn*, II, 450; Dârâ Şikûh'un *Sefînetü'l-Evliya*'sından naklen Arberry, *Doctrine*, s. XI; Arberry, "Kelâbâzî", *IA*, VI, 538.

⁶¹ Nicholson, *Literary*, s. 338; Brockelmann, *Suppl.* I, 217; Kays Âlu Kays, *Îrâniyyûn*, II, 450.

⁶² Parsâ, *Faslu'l-Hitâb*, s. 99.

⁶³ Arberry, *Doctrine*, s. XI.

⁶⁴ Madelung, "Abû Bekir Kalâbâdî", *EIR*, I, 263.

⁶⁵ Gülâbâd'a nispet edilen âlimler hakkında bilgi için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 44-48.

“Buhârâ'nın bir mahallesi” olduğunun ötesinde herhangi bir bilgi vermemektedirler.

Gülâbâdî, sûfî olarak şöhret bulmasına rağmen, Sülemî (ö. 412/1021)'nin *Tabakâtu's-Sûfiyye* ve Ebû Nuaym el-İsbahânî (ö. 430/1038)'nin *Hilyetü'l-Evliya'sı* gibi mutasavvıfların hal tercümelerini konu edinen eserlerde ondan söz edilmemiştir. Bu meşhur biyografi müelliflerinin Ebû Bekir'i görmezden gelmelerini izah etmek zordur. Bu tutumu izah için ilk akla gelen, Gülâbâdî'yi kendileri gibi bir sûfî olarak görüp görmedikleridir.

Cüneyd (ö. 297/909), Hallac (ö. 309/921), Şiblî (ö. 334/945) ve daha başka sûfîler, hem ilmi eserlerde, hem de halk arasında yayılmış hikâyeler sayesinde şöhret kazanmışlardır. Buna mukabil Gülâbâdî şeyh Ebû Bekir'in ismine atıf, gerek ulema gerekse halk arasında azdır. Aynı tasavvufi çizgide olan Kuşeyrî (ö. 465/1072) bile, *Risâle'sinde*, onu ne şeyhleri arasında zikretmekte, ne de sözlerinden nakilde bulunmaktadır. Hucvîrî (ö. 465/1072) de *Keşfu'l-Mahcûb'da* ondan hiçbir nakil yapmamaktadır. Oysa bu zatların eserlerinde Gülâbâdî'den nakillerde bulunabilecekleri pek çok konu vardır. Akla ondan istifade ettikleri halde adını zikretmemiş olabilecekleri ihtimali gelmektedir.

İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1200) de *Sıfatü's-Safve'sinde* aynı ihmali süründürmektedir. Ferdiddün Attar (ö. 620/1220) *Tezkiretü'l-Evliya'sında*, İbnu'l-Mulakkın (ö. 804/1401) *Tabakâtü'l-Evliya'sında*, Şa'rânî (ö. 973/1565), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sında*, Münâvî (ö. 1031/1621) *el-Kevâkibü'd-Dürriyye'sinde* Gülâbâdî hakkında bilgi vermemektedir⁶⁶. Molla Câmî ise *Nefahât'ında*, sadece Hallac-ı Mansûr'un halifesi olan Fâris b. İsa el-Bağdâdî (ö. 335/947)'den bahsederken, “Şeyh Ârif Ebû Bekir b. İshak el-Gülâbâdî el-Buhârî kitaplarında ondan vasitasız olarak nakillerde bulunmaktadır”⁶⁹ ifadesi dışında ondan söz etmemektedir.

Ebû Bekir el-Gülâbâdî'nin diğer bazı sûfîler gibi meşhur olmaması, en önemlisi kendisinden hemen sonra yazılan ciddi sûfî tabakât kitaplarında, başkalarına yer verildiği halde, ona yer verilmemesi anlaşılır değildir. Onu bilmemeleri veya duymamaları ihtimali ise oldukça zayıf görünmektedir. Gülâbâdî'nin Hanefî fakihleri arasında meşhur olması, sûfîlerin onu, sûfî olarak değil de fakîh olarak görmüş olabileceklerine bir işaret olabilir mi? Nitekim kendisinden birkaç satırla dahi olsa bahseden, vefatının ardından yaklaşık dört yüz sene sonra telif edilmiş Hanefî tabakât kitaplarıdır.

→

⁶⁶ Arberry, *Doctrine*, s. XI; Arberry, “Kelâbâzî”, *İA*, VI, 538; Nwyia, “al-Kalâbâdhi”, *EI*, IV, 467; Chabbi, “Réflexions Sur Le Soufisme Iranien Primitif”, *JA*, CCLXVI, 39; Madelung, “Abû Bekir Kalâbâdî”, *EIR*, I, 262; Graham, “Abû Sa'd Abi'l-Khayr and the School of Khurâsân”, s. 113.

⁶⁷ Gülâbâd mahallesinin yeri hakkında geniş bilgi için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 14-23.

⁶⁸ Saklan, *Kelâbâzî*, s. 2.

⁶⁹ Molla Câmî, *Nefâhâtu'l-Üns*, s. 219.

Kaynaklarda hayatı hakkında hemen hemen hiçbir bilgi verilmeyen Gülâbâdî'nin ailesi ve çocukları hakkında da herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Yalnız künyesinin Ebû Bekir olması ve *Maâni'l-Ahbâr*'ın çeşitli nüshalarında zikredilen semâ' kayıtlarında "Ümmü'l-Kâsım bint Ebî Bekir b. Ebî İshâk" isimli ravinin müellifin kızı⁷⁰ olduğu ihtimali bizlere onun evli ve çocuk sahibi olduğunu göstermektedir.

Tarihçi Barthold, Batı Karahanlı hükümdarı Arslan Hân Muhammed'in (ö. 526/1131) idaresini (M. 1102-1130) anlatırken onun, "Nemed-pûş" (aba elbiseli) lakaplı, zâhid Hasan b. Yusuf el-Buhârî ile iyi ilişki içinde olduğunu söyler ve "Onun yalnız sebze ile yaşadığını", ayrıca Buhârâ'da onun dışında, "Et yemekten kesinlikle sakınan sadece Ebû Bekir Kallâbâdî adında bir şeyh vardı." diye bir bilgi vermektedir⁷¹. Buradaki ifadeden anlaşıldığı üzere, zâhid Hasan b. Yusuf ile Arslan Hân çağdaşlar, Ebû Bekir el-Gülâbâdî ise daha önce yaşamış biri olmalıdır. Ayrıca mevcut kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Arslan Hân'dan önce Gülâbâdî'ye nispet edilen âlimler arasında, üzerinde durduğumuz *Maâni'l-Ahbâr* sahibi Ebû Bekir el-Gülâbâdî (ö. 380/990)'nin dışında, ismi bu şekilde olan herhangi birine rastlanmamıştır⁷². Bu sebeple, söz konusu et yemeyen kişinin Gülâbâdî olduğu ileri sürülebilir.

Muhammed Parsâ, *Faslu'l-Hutâb* adlı eserinde Gülâbâdî'nin *Maâni'l-Ahbâr* adlı eseri yanında daha çok *Taarruf*undan nakillerde bulunmuştur. O, "Şeyh Ebû Bekir b. Ebî İshâk, meşâyih'in büyüklerinden ve sâliklerin kutuplarından olup, ahir vaktini fazlaca zühd, mücâhede ve riyâzatla geçirmiş ve *Taarruf* kitabını ikmal eylemiştir"⁷³ der. Sanırız, bu bilgi Gülâbâdî'nin tasavvufi yaşamının kısmen aydınlanmasında bir ipucu verebilecek niteliktedir. Maalesef mevcut kaynaklarda, onun hayatı hakkında bu bilgilerle lakapları dışında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bu bilgiler ise, onun hayatını yeterince aydınlatacak nitelikte değildir.

Daha önce ismi konusunda verilen bilgilerde de zikredildiği gibi Gülâbâdî, amelde Hanefî mezhebine mensuptur. Eserlerinden, itikatta, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat çizgisinde olduğu anlaşılma ile birlikte, eserinin bir yerinde bunu açıkça ifade etmektedir⁷⁴.

Ebû Bekir'in milliyeti konusunda ise farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kimi İran, kimisi de Arap asıllı olduğunu iddia etmiştir. Ancak "Etnik Durum"da da ifade edildiği gibi, onun etnik kökeni konusunda bir iddiada bulunmak -şu anki

⁷⁰ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, Fatih, 697 nr., 2/a; Şehid Ali Paşa, 375 nr., vrk. 267; Ayrıca İbn Hayr el-İşbîlî (ö. 575/1179) Kâdî İyâz (ö. 544/1149)'dan eserin icazetini almış ve *Maâni'l-Ahbâr*'ın bu nüshası da aynı şekilde Gülâbâdî'nin kızı "Ümmü'l-Kâsım" tarafından rivayet edilmiştir. Bkz. İbn Hayr el-İşbîlî, *Fihrist*, s. 202. Ayrıca bkz. Saklan, *Kelâbâzî*, s. 9.

⁷¹ Barthold, *Türkistan*, s. 398.

⁷² Gülâbâdî'ye nispet edilen âlimler için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 44-48.

⁷³ Parsâ, *Faslu'l-Hutâb*, s. 99.

⁷⁴ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 379/b.

verilere göre- oldukça zor görünmektedir. Bu konuda görüş belirten Nicholson⁷⁵, Arberry⁷⁶ ve Uludağ⁷⁷ Arap asıllı olduğunu; Kays Âlu Kays, Damghani ve Damghani'nin makalesinin bulunduğu çalışmayı derleyen editör İran asıllı⁷⁸ olduğunu, Ateş ise onun Türk olduğunu⁷⁹ iddia etmektedirler.

Bu çalışmaların hiçbirisi, iddialarını herhangi bir delile dayandırmamaktadır. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, onlar, Arapça eser yazdığı veya müellifin isminin Arapça olmasından dolayı Arap olduğuna; Gülâbâdî kelimesinin Farsça olması, buranın İranlıların yerleştiği/yaşadığı bir memleket olduğuna işaret edebileceği varsayımından hareketle, Buhârâ ve havalisinin İranlıların beldeleri olduğu kabulünden dolayı onun İranlı olduğuna hükmedilmiş gözükmektedir. Ancak araştırmamız esnasında, Ebû Bekir'in milliyeti hakkında herhangi bir bilgi veya ipucuna rastlanılmamıştır. Elde ispatlayacak veriler olmaması sebebiyle, onun ırki mensubiyeti hakkında herhangi bir iddianın mesnetsiz olduğu söylenebilir.

Gülâbâdî'nin hayatı hakkındaki tartışmalardan sonra, onun iki eserinden hareketle, ilmi kişiliği hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır.

III. İLMİ KİŞİLİĞİ

Hayatı gibi nasıl bir eğitim aldığı da pek bilinmeyen Ebû Bekir'in bu yönü, onun matbu eseri *Taaruf* ile şu ana kadar pek bilinmeyen/tanınmayan ve kaynaklarda da bir iki cümleyle geçiştirilen *Maâni'l-Ahbâr* adlı eserinden hareketle kısaca ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tespitlere göre, kaynaklarda onu niteleyen on beşten fazla sıfat bulunmakta ve bunlardan bazıları ilmi kişiliğine ışık tutmaktadır. Hakkında kullanılan zâhid, sûfî, ârif, kutbu'l-aktâb, muhaddis, hâfız, fakîh, usulcü/Hanefi usulcüsü, âlim gibi nitelemeler onun ilmi kişiliğini ortaya koymada birtakım ipuçları vermektedir. Bu lakaplar, onun zengin bir ilmi kişiliğe sahip olduğunun kanıtı olabileceği gibi, başkaları tarafından -ki bunlar arasında muteber âlimler de bulunmaktadır- nasıl görüldüğünü de ortaya koyabilir.

Gülâbâdî, Cüneyd ve Hallâc'la zirveye tırmanan tasavvuf tartışmalarının içinde yani IV/X. asrın başlarında doğmuştur. Sûfîlerin neredeyse hepsinin töhmet altında bırakıldığı bir dönemde, sûfî eleştirilerine *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-*

⁷⁵ Nicholson'un gerek eserinin adı "A Literary of the Arabs" gerekse konuyu işlediği başlık "Arabic Authorities on Sufism" (s. 338) bunu göstermektedir.

⁷⁶ Arberry, *Doctrine*, s. XIII.

⁷⁷ Uludağ, *Taaruf*, s. 11.

⁷⁸ Kays Âlu Kays'ın gerek eserinin adı *el-Îrâniyyân ve'l-Edebu'l-Arabî* gerekse "Buhârâ havalisinin İranlıların beldelerinden olduğu" ifadesi (II, 450) buna işaret etmektedir; Damghani'nin "Persian Contributions to Sufi Literature in Arabic" isimli makalesi ile makalenin bulunduğu derlemenin adı *Classical Persian Sufism: From its Origins to Rumi*, buna delalet etmektedir; Ayrıca Damghani, makalesinin 37. sayfasında Gülâbâdî'nin Farsça bir yer ismi olduğunu ifade etmektedir.

⁷⁹ Süleyman Ateş, herhangi bir delil zikretmeden onun "Türk bilgini" olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 100.

Tasavvuf adlı eserini yazarak cevap vermiştir. O, eserine önce sûfî kavramı, akabinde ise gerçek sûfîlerin kimler olduklarını belirterek başlamıştır. Sonra da Akaid ilminin hemen hemen tüm konuları ile Tasavvuf ıstılahlarını ele alarak “Sûfîlerin akideleri, meseleler hakkındaki görüşleri budur” dercesine, muhataplara bir reddiye yazmış gibidir.

O, hem *Maâni'l-Ahbâr*'da, hem de *Taarruf*'da döneminin yaygın tartışmaları olan “Tevhid” ve “Allah'ın sıfatları” gibi konularda sûfîlerin bakış açılarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu ve benzeri konular *Maâni'l-Ahbâr*'da zaman zaman dağınık bir şekilde ele alınmış, *Taarruf*'da ise daha derli toplu ve detaylı işlenmiştir. Yine onun bu tür tartışmaları ayet, hadis ve sahabe sözlerine dayanarak işlenmesi, anlamlı bir örnektir. Ayrıca *Taarruf*, sahasında bu şekilde yazılan ilk sistematik eser olarak kabul edilir. Gülâbâdî, her ne kadar Kelâm ilminin nazari konularına girmemiş olsa da, iki eserinden de elde edilen intiba, onun bu konularda derin bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Gülâbâdî, gerek klasik, gerekse çağdaş kaynaklarda adeta *Taarruf* adlı eseriyle özdeşleştirilmiştir. Oysa *Maâni'l-Ahbâr* adlı eseri, bu eserden hiç de geri kalmayacak, hatta bir noktaya kadar onu da içine alabilecek nitelikte bir çalışmadır. Bunun yanı sıra, eserin gerek semâ' kayıtlarından, gerekse *Maâni'l-Ahbâr*'a (III. Ahmed, 538 numaralı nüsha, vrk. 2/a), Hızır b. İlyas (ö. 4) tarafından düşülen nottan anlaşıldığı üzere kitap, özellikle Hanefî âlimler tarafından 350/961 yılından bu tarafa çok değer verilen ve öğrencilerin hocalarından icâzetini aldıkları meşhur bir eserdir.

Taarruf'ta sûfîlerin akidesini ortaya koyan Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*'da sünni kelâm akidesine bağlı olan sûfîlerin, hadislerin şerhinde izledikleri metodu ortaya koymaktadır. Onun bu çalışmasında, muhaddis-sûfî kimliğinin öne çıktığını görülmektedir. Şerhte izlediği metod incelendiğinde, bir muhaddis gibi davrandığı anlaşılmaktadır. Gülâbâdî'nin bu özelliği, sûfiyye içinde önemli bir yere sahip olduğuna işaret etmektedir. O, bu eserde 223 hadisi işârî olarak şerh etmektedir. Müfesser ve şevâhid olarak getirdiği hadisleri, çoğu zaman senetli olarak vermesi ve kullandığı hadislerin umumiyetle sağlam olması, onun hadisçi formasyonuna sahip olduğunun göstergesidir.

Diğer ilk devir sûfî âlimleri gibi, Gülâbâdî de görüşlerini serdederken, ele aldığı konuları açıklarken ve hadisleri şerh ederken öncelikle Kur'an-ı Kerim ve hadisi/sünneti esas almaktadır.

Gülâbâdî'nin hocalarının arasında fakihlerin bulunması, Hanefilere ait tabakat kitaplarında biyografisinin zikredilmesi ve “fakih, usulcü” olarak nitelenmesi, onun fıkıh birikimini önemli ölçüde aydınlatmaktadır. Fakat elimizdeki eserlerinde fıkhi konulara pek yer vermediğinden, onun fakihlik yönünü yeterince tetkik etmemize olanak bulunmamaktadır. Aksine *Maâni'l-Ahbâr*'da bazı fıkhi konuları ahlaki açıdan ele aldığı dikkati çekmektedir.

Gülâbâdî'nin tarihi bir olayı, İbn İshâk (ö. 151/768)'a varan bir senetle ri-yayette bulunması, tarihçilik yönünü kısmen aydınlatmaktadır⁸⁰. Yine eserin nüshalarından birinde, hadis şerhlerinin sonunda konuyla ilgili uzunca şiirler nakletmesi, metin içinde istişhad için şiiri delil olarak kullanması, ayrıca "recez" ve "nazım"⁸¹ gibi edebi tabirlere hâkim olduğu göz önüne alınca onun bu alanda da bilgi sahibi olduğu anlaşılır. "Felsefe"⁸² ve "Matematik"⁸³ gibi, diğer bilim dallarında da bilgi sahibi olduğunun tespiti, Gülâbâdî'nin çok yönlü bir âlim olduğunu gösterdiği gibi, Buhârâ ve civarının ilim ve kültür seviyesinin durumunu da göstermektedir.

Süleyman Uludağ, İbn Teymiyye'nin "Tasavvuf ve zühd konularında eser yazan Gülâbâdî, Sülemî, Kuşeyrî gibi bazı sûfîler, müteahhir zâhidleri asıl kabul ederek sahabe ve tabiunun yoluna yüz çevirdiler"⁸⁴ şeklindeki eleştirisine cevap verirken, Ebû Bekir'in uzun yıllar hadis okuttuğunu ve *Bahru'l-Fevâid* adlı eserinin buna güzel bir cevap olabileceğini bildirmektedir⁸⁵. İbn Teymiyye'nin tenkidini haksız bulan Uludağ, cevap verirken zikrettiği bilgiye herhangi bir referans vermemektedir. Sanırız Uludağ, böyle bir kanaate, Gülâbâdî'nin Hz. Peygamberin hadislerini şerh ettiği *Bahru'l-Fevâid/Maâni'l-Ahbâr* adlı eserinden yola çıkarak varmıştır. Söz konusu eserin bir kısmının tahkik ve tetkiki sonucu, Uludağ'ın bu kanaatinin doğruluğu tarafımızdan teyit edilmiştir.

İlmi kişiliği ortaya konduktan sonra, onun ilmi kişiliğinin oluşmasında son derece etkili olan hocalarına geçilecektir. Ancak öncelikle tespit edilebildiği kadarıyla, ilim öğrenmek için nerelere seyahat ettiği ortaya konulacaktır.

a. İlmi Seyahatleri

Kaynaklarda hayatı hakkında pek bilgi verilmeyen Gülâbâdî'nin ilim öğrenmek için seyahat ettiği yerler, *Maâni'l-Ahbâr* adlı eserindeki hocaları ve senedlerde verilen bilgilerden hareket edilerek ortaya konulacaktır. Bu verilere göre, o başta Buhârâ havalisindeki ilim merkezleri olmak üzere; Semerkant, Serahs, Merv, Nişâpûr, Belh, Bağdat, Kufe, Rey ve Mısır'a kadar gitmiş, oralardaki hocalardan ders almış ve hadis dinlemiştir.

Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*'ın 52. hadisini Ebû Nasr Muhammed b. Hamdûye b. Sehl b. Yezid el-Muttaviî, el-Mervezî (ö. 329/941)'den nakletmektedir⁸⁶. Bu zat

⁸⁰ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 269/a.

⁸¹ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 363/b. Ayrıca bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Arapça kısmı).

⁸² Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 96/b, 300/b.

⁸³ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 86/b, 177/b-178/a..

⁸⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, X, 367.

⁸⁵ Uludağ, *Taarruf*, s. 15.

⁸⁶ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Arapça kısmı), 15. Hadis, s. 162.

sadece Bağdat ile Merv'de hadis okutmuş olup Merv'de vefat etmiştir⁸⁷. Öyle olunca ondan büyük ihtimalle Merv'de hadis almıştır.

Ebû'l-Fadl Ali b. el-Hasen b. Ahmed'den Serahs'ta⁸⁸, Ebû Bekir Muhammed b. Mihrûye er-Râzî'den Rey'de⁸⁹, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Bağdadî'den Semerkant'ta⁹⁰, Muhammed el-Himmânî'den Kûfe'de⁹¹, Yahyâ b. Sâlih es-Sehmî'den Mısır'da⁹² hadis dinlemiştir. Gezdiği coğrafyanın Mâverâünnehr'den Mısır'a kadar uzanması, -her ne kadar elde veriler olmasa da- Şam ve Hicaz bölgesinde de bulunmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Maâni'l-Ahbâr şerhinde hadis formasyonu ile zühdü, diğer bir ifadeyle sûfi bakış açısını birleştiren Gülâbâdî'nin yetişmesinde, kimlerin katkıda bulunduğu, büyük ölçüde onun adı geçen eserinden tespit edilecek ve istifade ettiği hocalarının sadece isimleri verilecektir.

b. Hocaları

Hiç şüphesiz bir âlimin yetişmesinde en büyük etken hocalarıdır. O nedenle İslam medeniyeti ilim geleneğinde, kişinin ilim aldığı hocaları üzerinde önemle durulmuştur. Kaynaklarda, Gülâbâdî'nin hayatı hakkında olduğu gibi, hocaları hakkında da birkaçı istisna maalesef herhangi bir bilgi verilmemektedir. Ulaştığımız kaynaklardan sadece Leknevî, Gülâbâdî'nin Muhammed b. Fadl el-Kamârî (الكَمَارِي) el-Buhârî (ö. 381/991)'den fıkıh tahsil ettiğini belirtmektedir⁹³. Tasavvufi konularda ise, geniş ölçüde faydalandığı ilk kaynağın Hallac'ın talebesi Fâris b. İsa Ebû'l-Kâsım el-Bağdâdî (ö. 335/947) olduğu, ondan bizzat dinleyerek nakillerde bulunduğu bildirilmektedir⁹⁴. Muhammed b. Ahmed İbrahim Ebu'l-Hüseyn el-Fârisî (ö. ٤٠٠)'den etkilendiğine dair bilgiler de vardır⁹⁵.

Bunların dışındaki hocaları, bir kısmının tahkikini yaptığımız *Maâni'l-Ahbâr* adlı eserindeki hadislerin sened zincirlerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*'dan anlaşıldığı kadarıyla yüz civarında hocadan istifade etmiştir. Ancak araştırmamız esnasında edindiğimiz intiba bu sayının daha fazla olduğu yönündedir. Çünkü Buhârâ ve civarında ismini bildiğimiz veya bilmediğimiz, kendisinden ilim alınabilecek, çok sayıda âlim yetişmiştir. Burada onun

⁸⁷ Hakkında bilgi için bkz. Sem'ânî, *Ensâb*, V, 327; Zehebî, *Siyer*, XV, 80-81.

⁸⁸ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Arapça kısmı), 15. Hadis, s. 48-51.

⁸⁹ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Arapça kısmı), 21. Hadis, s. 66-67; *Maâni'l-Ahbâr*, Carullah, 995 nr., 73/b, 206/b.

⁹⁰ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 157/a, Carullah, 995 nr., 89/a.

⁹¹ Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 267/a, Carullah, 995 nr., 143/a.

⁹² Bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 157/a, Carullah, 995 nr., 89/a.

⁹³ Bkz. Kuraşî, *Cevâhir*, Haydarabad bas. II, 107-108, Riyad bas. III, 300-302; Leknevî, *Fevâid*, s. 161, 184; Arberry, "Kelâbâzî", *IA*, VI, 538; Madelung, "Abû Bekr Kalâbâdî", *EIR*, I, 262.

⁹⁴ Parsâ, *Faslu'l-Hitâb*, s. 200; Molla Câmî, *Nefâhâtu'l-Üns*, s. 219.

⁹⁵ Bkz. Şerîbe, Nureddin, (Sülemî, *Tabakâtü's-Süfiyye*), s. 379'daki dipnottan; Madelung, "Abû Bekr Kalâbâdî", *EIR*, I, 263.

Maâni'l-Ahbâr'ından tespit edilen ve sıkça atıfta bulunduğu hocalarından bazılarının isimleri verilecektir.

Ebû Nasr Muhammed b. Hamdûye b. Sehl b. Yezid el-Muttaviî el-Mervezî (ö. 329/941)⁹⁶.

Ebû'n-Nasr er-Raşâdî (ö. 339/950-951).

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ya'kub el-Hârisî es-Sebezmûnî el-Gülâbâdî el-Buhârî (ö. 340/951) el-Fakîh Şeyhu'l-Hanefiyye el-Üstâz.

Ebû Sa'd Hâtim b. Akîl b. el-Mühtedî (ö. 350/961).

Ebû Sâlih Halef b. Muhammed (ö. 350/961).

Ebû'l-Leys Nasr b. el-Feth el-Küdeymî (ö. 373/983).

Ebu'l Abbâs Ahmed b. Sabbâğ (ö. es-Sabbâğ) b. el-Vaddâh el-Hatîb.

Ebû Ahmed Abdulazîz b. Muhammed b. İbrahim ed-Dihkânî el-Merzubânî es-Semerkandî.

Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yezdâd er-Râzî el-Fakîh.

Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yûsuf el-Ummânî/el-Umânî/el-Ammânî en-Neysâbûrî.

Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ahmed b. Merdek el-Kâdî eş-Şehîd el-Merdekî⁹⁷.

Hocası olma ihtimali bulunanlar ise şunlardır:

İbnü'l-Heysen Ebû Bekir Muhammed b. Hâlid b. el-Hasen b. Hâlid el-Muttaviî el-Buhârî (ö. 362/972)⁹⁸.

Ebû Ca'fer b. Ebî Temmâm Ahmed b. el-Kâsım b. el-Heyyâc b. Süleyman el-Muttaviî es-Semerkandî⁹⁹. Bu zat Buhârâ'da (ö. 332/943)'de hadis okutmuştur.

Şimdi Ebû Bekir el-Gülâbâdî'nin yetiştirdiği öğrencilerin adları verilecektir.

c. Öğrencileri

Baştan beri belirttiğimiz gibi, biyografi eserlerinden sadece birkaç tanesi Gülâbâdî'nin hayatı hakkında birkaç kelimedenden öteye geçmeyen bilgiler vermektedir. Bunlarda da ne onun hocaları, ne de öğrencileri hakkında bilgi verilmektedir. Bu sebeple sadece *Maâni'l-Ahbâr*'ın muhtelif nüshalarında geçen çeşitli semâ' kayıtları ile müracaat edilen eserlerde tespit edilen öğrencileri zikredilecektir. Yüzün üzerinde hocası olan bir zatın, bundan çok daha fazla öğrencisi olacağı hatta olması gerektiğini düşünmek yanlış olmasa gerekir. *Maâni'l-Ahbâr* içerik yönünden incelendiğinde, hocanın, gerek ilmiye sınıfından gerekse halktan derslerini/sohbetlerini yüzlerce kişinin dinlemiş olması gerekir. Ancak bunlardan tespit edilebilenler şunlardır:

⁹⁶ Bkz. Sem'ânî, *Ensâb*, V, 327; Zehebî, *Siyer*, XV, 80-81.

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 66-70.

⁹⁸ Sem'ânî, *Ensâb*, V, 327.

⁹⁹ Sem'ânî, *Ensâb*, V, 327.

Maâni'l-Ahbâr ravisi kızı, Ümmü'l-Kâsım bint Ebî Bekir b. Ebî İshâk¹⁰⁰.

Maâni'l-Ahbâr ravisi, Muhammed b. Ali b. Ebî'n-Nasr Ahmed b. Ali el-İsfahânî el-Mâymurgî'dir¹⁰¹. Sem'ânî de Ebû Nasr Ahmed b. Ali b. el-Hasen b. İshâ el-Mukrî' ed-Darîr el-Mâymurgî (ö. 430/1038)'nin *Maâni'l-Ahbâr* sahibi Ebû Bekir b. Ebî İshâk el-Gülâbâdî'den hadis rivayet ettiğini haber vermektedir¹⁰². Dolayısıyla Ebû Nasr el-Mâymurgî onun öğrencisidir.

Muhammed Parsâ, âlim, ârif ve imam Ebû İbrahim İsmail b. Muhammed b. Abdullah (b. Abdullah b. Ahmed b. Sehl b. Süheyl b. Erzah el-Âmulî, Buhârâ ehlerinden)¹⁰³ el-Müzekkir el-Müfessir el-Müstemlî (ö. 434/1042) namıyla ma'ruf bu zatın, Gülâbâdî'ye arkadaşlık ettiğini ve tasavvuf tarikatını ondan aldığını haber vermektedir¹⁰⁴. Kelâm ilmine eğimli olan öğrencisi Ebû İbrahim İsmail b. Muhammed, hocası Ebû Bekir b. Ebî İshâk'ın *Kitâbu't-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* adlı eserini şerh etmiştir¹⁰⁵. Ebû Tâhir İbrahim b. Ahmed b. Saîd b. Muhammed b. İshâk el-Müstemlî el-Buhârî et-Tabîb (ö. 43ç)¹⁰⁶.

d. Eserleri

Kaynaklarda Ebû Bekir el-Gülâbâdî'nin eserlerinin isimleri zikredilmiş ve bunlardan *Taarruf* ile *Maâni'l-Ahbâr* hakkında bilgi verilmiştir.

1- *et-Taarruf Li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*¹⁰⁷

Gülâbâdî'nin en meşhur eseri olup adeta onunla özdeşleşmiştir. Gerek doğulu, gerekse batılı araştırmacılar, onu bu eseriyle tanır olmuşlardır. Gülâbâdî'nin diğer eserlerinden hemen hemen hiç söz etmemekle birlikte *Maâni'l-Ahbâr*'dan ise birkaç kelime ile bahsetmektedirler.

Yetmiş beş fasıldan oluşan eser, sûfilerin akide ve rûhî hallerinin yanı sıra, Tasavvuf ve Akaid ile alakalı hemen hemen bütün konulardan bahsetmektedir. Muhtasar bir Akaid ile Tasavvuf kitabı gibidir. Hakkında "*Taarruf olmasaydı Tasavvuf bilinmezdi*" diye bahsedilen çalışma, Tasavvufun temel kaynaklarından biri

¹⁰⁰ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, Fatih, 697 nr., 2/a; Şehid Ali Paşa, 375 nr., vrk. 267; Kâdî İyâz (ö. 544/1149)'dan eserin icazetini alan İbn Hayr el-İşbîlî (ö. 575/1179)'ye ait "*Maâni'l-Ahbâr*" nüshası, bkz. İbn Hayr el-İşbîlî, *Fihrist*, s. 202; Ayrıca bkz. Saklan, *Kelâbâzî*, s. 9.

¹⁰¹ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, III. Ahmed, 538 nr., 2/b; 619 nr., 8/a, 246/b; 600 nr., 7/a; Çorlulu Ali Paşa, 128 nr., 471/b, semâ' kayıtları.

¹⁰² Mâymurg, Buhârâ-Nesef/Nahşeb yolu üzerinde Buhârâ'ya yakın büyük bir köydür. Buraya nispet edilen meşhur âlim ise, bu zât olup o, hadiste sika, sâlih, sadûk, muksir ve zâhid biridir. Bkz. Sem'ânî, *Ensâb*, V, 184; Hamevî, *Mu'cem*, V, 50. Ancak Hamevî'de vefat tarihi rakamla H. 403 verilmiş olup bunun baskı hatası olduğu düşünülmektedir.

¹⁰³ Sem'ânî, *Ensâb*, V, 289.

¹⁰⁴ Parsâ, *Faslu'l-Hutâb*, s. 99. Ayrıca bkz. Sem'ânî, *Ensâb*, V, 289.

¹⁰⁵ Sem'ânî, *Ensâb*, V, 289.

¹⁰⁶ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, III. Ahmed, 619 nr., 8/a; 600 nr., 5/a, 7/a; Sem'ânî, *Ensâb*, V, 289.

¹⁰⁷ A. J. Arberry ilk defa 1934 yılında Kahire'de eserin Arapça'sını, 1935'de ise İngilizce'sini neşretmiştir. Bu batılı İslam araştırmacısı sayesinde eser son asırda gerek doğu, gerekse batıda tanınmıştır. Bundan sonra *Taarruf*'un birçok kez Arapça tahkiki yapılarak çeşitli yayınevleri tarafından basılmıştır. Türkçeye ise, Süleyman Uludağ tarafından 1979 yılında kazandırılmıştır.

sayılıp; kendinden sonra gelen birçok kişinin faydalandığı eser olmuş, özellikle de şer'î çizgide olan sūfilerin. Eser, başta Gülâbâdî'nin öğrencisi Ebû İbrahim İsmail b. Muhammed tarafından olmak üzere çeşitli zamanlarda şerh edilmiştir. Muhammed Parsâ'nın belirttiğine göre, Gülâbâdî bu eseri ömrünün sonuna doğru telif etmiştir¹⁰⁸.

2- *Maâni'l-Ahbâr* (*Miftâhu Maâni'l-Ahbâr*) veya *Bahru'l-Fevâid*¹⁰⁹

Gülâbâdî'nin günümüze kadar ulaşabilmiş bir diğer eseri de budur. O, *işâri hadis yorumunun*¹¹⁰ güzel örneklerinden biri sayılabilecek bu eserinde, sūfiyane/manevî bir yaklaşımla genellikle ahlaki ve kısmen de diğer konulardaki 223 hadisi şerh etmiştir. Kitapta şevâhidle birlikte 700'den fazla hadis kullanılmıştır. O, müfesser ve şevâhid olarak getirdiği hadisleri, çoğu zaman senetli olarak vermiştir. Eser, hadis şerh çalışmalarının ilk örneklerinden biridir.

Kayıtlara yanlılıkla, *Şerhu Garîbi'l-Ehâdis*¹¹¹ adıyla, başka bir kitap gibi geçen eserin araştırmamız sonucunda, *Maâni'l-Ahbâr*'ın bir nüshası olduğu tespit edilmiştir. Kitap, Süleymaniye Kütüphanesine bağlı, Râğıp Paşa Kütüphanesi 311 (21) numarada bulunmaktadır.

¹⁰⁸ Parsâ, *Faslu'l-Hitâb*, s. 99.

¹⁰⁹ Eser, *Bahru'l-Fevâid el-Meşhûr bi Maâni'l-Ahbâr* adıyla Muhammed Hasan ile Ahmed Ferid el-Mezîdî tarafından tahkik edilerek 1999 yılında Beyrut'ta bizim çalışmamızdan sonra basılmıştır.

Tahkikte, ne müellif hakkında ne de eserin diğer yazma nüshaları hakkında herhangi bir bilgi verilmiştir. Gülâbâdî'nin eserlerini tespit ederken ise, sadece *Keşfü'z-Zünûn*'la yetinen muhakkikler, onun kitaplarını tam olarak tespit etmedikleri gibi ona ait olmayan bir eseri de ona izafe etmişlerdir. Ayrıca farklı iki eseri de tek bir eser olarak vermişlerdir. Müellifin ismini dahi tam olarak tespit etmeyen muhakkikler, onun vefat tarihini de tetkik etmeden vermişlerdir.

Tahkikte sadece 1011/1602 tarihinde istinsah edilen İskenderiye Belediyesi Kütüphanesi nüshası ile 1348/1929 tarihinde istinsah edilen Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye nüshaları kullanılmıştır. İstinsah tarihlerinden de anlaşılacağı üzere, bu nüshalar oldukça muahhardır. Ancak tespitlerimize göre, eserin en eski tam nüshası H. 552 istinsah tarihi olup bunların dışında daha 32 nüshası bulunmaktadır. Yüksek lisans tez çalışmamızda eserin tahkikini yaparken incelediğimiz 7 adet tam yazma nüshada 223 hadisin şerhi yapılmıştır. Oysa matbu olan bu çalışmada 150 hadis şerhi bulunmaktadır. Matbu kitabın ilk 100 hadisi, tarafımızdan hazırlanan 100 hadislik çalışmayla geri kalan 50 hadisi de Süleymaniye Carullah nüshası ile karşılaştırıldığında, bir iki yerde takdim-tehir dışında hadis sırasında uygunluk bulunmakla birlikte okuma hataları ve eksiklikler dikkati çekmektedir. Matbu kitap, 215 varâğa karşılık 111 varâğı içerdiği için eserin neredeyse yarısı kadardır. Dolayısıyla çok eksiktir. Matbu çalışmada, hadisler numaralandırılmadığı gibi konu başlıkları da belirtilmemiştir. Hadislerin tahriri yapılarak yer yer sıhhat durumu hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

Eserin ilk 80 varâğı (100 hadis) tarafımızdan tahkik edilmiş olup yazma nüshaları için bkz. Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, (Karapınar'ın muk.), s. 75-84.

¹¹⁰ Kur'an ayetleri nasıl *sembollerle/işâri yolla* tefsir edilerek ona rûhânî anlamlar uygun görülmüş ve böyle bir sistem geliştirilmişse, hadislerin de zâhir (dış) anlamları yanında, insanları rûhânî yönden terbiye edip gelişmelerini sağlayacak açıklamaların yapılması yolu da hemen ilk asırda başlamış bir ilim ve fikir daha doğrusu, manevî açıdan doyurucu bir sülûk ve terbiye hareketidir. Bkz. Koçkuzu, "Hadislerde İşâri Tefsir Yolu ve Sadreddin Konevi", s. 2. Ayrıca bkz. Koçkuzu, "Hz. Peygamberin Mizâcî ve Hadiste İşâri Tefsir", s. 7. Dolayısıyla *işâri hadis yorumu*, *zâhiri hadis yorumu* gibi Hz Peygamberle başlayarak sonrasında da sistemli olarak devam eden bir şerh türüdür. *Zâhirî, işâri ve bâtınî yorum* arasındaki fark için bkz. Karapınar, "İlk Devir Sūfilerin Hadis Birikimleri", *Marîfe Dergisi*, yıl: 7 (2007), sy: 2, s. 73-91.

¹¹¹ Bkz. *el-Fihrisü'ş-Şâmil*, II, 999.

Mevcut verilere göre, onun günümüze kadar ulaşamamış fakat kaynaklarda isimleri zikredilen eserleri ise şunlardır:

3- *Kitâbu'l-Erbâin fî'l-Hadîs, el-Erbâün fî'l-Hadîs*¹¹², *Erbaün*¹¹³, *Erbaüne Hadîsen*¹¹⁴. Farklı isimlerle anılsa da kırk hadis derlemesi olan kitabın tek eser olduğu düşünülmektedir. Araştırma esnasında kitabın şerh edilip edilmediğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

4- *el-Eşfâ' ve'l-Evtâr*¹¹⁵.

5- *Faslu'l-Hitâb*¹¹⁶.

6- *Muaddilu's-Salât*¹¹⁷.

7- *Emâlî fî'l-Hadîs*¹¹⁸ veya *Emâlî Ebû Bekir*¹¹⁹.

8- *Makâlâtü's-Sûfiyye*. Bu kitap, Ebû Bekir el-Gülâbâdî'den alıntı yapan ve zaman zaman da onu eleştiren İbn Teymiyye'nin eserinden tespit edilmiştir¹²⁰.

Bunların dışında, Gülâbâdî'nin *fakirliğin ve fakirlerin şerefi* ile ilgili çeşitli mervi haber ve eserleri derleyerek mânâlarını açıkladığı müstakil bir kitabının daha olduğunu, bizzat kendi eserinden öğrenmekteyiz¹²¹.

Katip Çelebi, muhtemelen ondan da İsmail Paşa, sonra da Süleyman Ateş ve diğerleri *Hüsni't-Tasarruf fî Şerhi't-Taarruf* adında bir eseri Gülâbâdî'ye nispet etmişlerse de¹²², Arberry ve Uludağ bunu kabul etmemiş ve bu eserin Kâdî Alâüddîn Ali b. İsmâil Tebrizî Konevî (ö. 729/1328)'nin *Taarruf* üzerine yazdığı şerh olduğunu belirtmişlerdir¹²³. Ayrıca Süleyman Ateş, "*Âmâl*"¹²⁴ adında bir eserden söz etmektedir. Yapılan araştırmada böyle bir eser tespit edilememiştir. Bunun ya yazım hatası olduğu, ya da "*Emâlî fî'l-Hadîs*" adlı eser olduğu düşünülmektedir.

Nusrettin Yılmaz, meşhur muhaddis Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Rüstem el-Buhârî el-Kelâbâzî (ö. 398/1008)'nin "*Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî -el-Hidâye ve'l-İrşâd fî Ma'rifeti ehli's-Sikati ve's-Sedâd-*" adlı eserini; sehven

¹¹² İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 212.

¹¹³ Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 53; Kettânî, *Risâle*, s. 196.

¹¹⁴ Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 222.

¹¹⁵ Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 105; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 212.

¹¹⁶ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 222.

¹¹⁷ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 54.

¹¹⁸ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 222.

¹¹⁹ Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 163. Bu iki ayrı eserin tek eser olması muhtemeldir.

¹²⁰ Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, VI, 522.

¹²¹ Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*, SÜİFK, 1075/A nr., 165/a, Carullah, 995 nr., 93/a, Halep, 76 nr., s. 266; Saklan, *Kelâbâzî*, s. 19.

¹²² Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 419; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 54; Ateş, *İslâm Tasavvufu*, (Mahmûd Nevâvî'nin önsözünden naklen), s. 100.

¹²³ Arberry, *Doctrine*, s. XII; Uludağ, *Taarruf*, s. 37.

¹²⁴ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, (Mahmûd Nevâvî'nin önsözünden naklen), s. 100.

Taarraf ve *Maâni'l-Ahbâr* adlı eserlerin sahibi, muhaddis-sûfî Ebû Bekir, Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb el-Gülâbâdî (ö. 380/990)'ye nispet etmektedir¹²⁵. Oysa bu iki âlim birbirinden farklıdırlar.

SONUÇ

Buhârâ, ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması, akarsularının bolluğu ve topraklarının verimliliği nedeniyle İslam öncesi ve sonrası dönemde, ekonomik yönden zengin bir bölge durumundadır. Bu zenginlik insanların buraya rağbet göstermesine sebep olmuştur. Bununla birlikte İslam sonrası Emevîler ve Abbâsîler döneminde -bazı halife ve valiler hariç- uygulanan yanlış politikalar bölgeyi istikrarsız hale getirmiş ve daha önceleri tamamlanabilecek olan İslamlaşmayı geciktirmiştir. Buhârâ ve çevresine, II/VIII. asrın ortalarından itibaren âlimlerin gelerek ders vermeleriyle birlikte, yavaş yavaş yerli ilim adamlarının da yetişmeye başlaması, Buhârâ'nın İslam dünyasındaki ilim merkezleri arasında yerini almasını sağlamıştır. Bu dönemden itibaren bölgede çeşitli ilim dallarında pek çok âlim yetişmiştir.

İsmi, *Ebû Bekir, Muhammed b. (Ebî İshâk) İbrahim b. Ya'kûb b. Yusuf b. Kesîr b. Hâtîm b. Abdurrahman el-Gülâbâdî el-Buhârî el-Hanefî es-Sûfî* olan Gülâbâdî'nin, doğum tarihi hakkında kaynaklarda maalesef herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı için, bazı karinelerle yaklaşık olarak 300/912 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Seksen yıl yaşadığı ön görülen Gülâbâdî'nin 380/990'de vefat ettiği ön görülmektedir.

Araştırma esnasında, Gülâbâdî'nin milliyeti hakkında herhangi bir bilgi veya ipucuna rastlanmamıştır. Buhârâ'nın etnik yapısından hareket ederek net bir şey söylemek de pek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple onun milliyetiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Biz, net veriler olmadığı için, bu konuda bir şeyler iddia etmeyi anlamsız buluyor ve onun ırki mensubiyeti hakkında herhangi bir iddianın temelsiz olduğunu düşünüyoruz.

Kaynaklarda hayatı hakkında hemen hemen hiçbir bilgi verilmeyen Gülâbâdî'nin ailesi ve çocukları hakkında da herhangi bir bilgiye tesadüf edilmiştir. Yalnız künyesinin Ebû Bekir olması ve *Maâni'l-Ahbâr*'ın çeşitli nüshalarında zikredilen semâ' kayıtlarında "Ümmü'l-Kâsım bint Ebî Bekir b. Ebî İshâk" isimli ravinin müellifin kızı olduğu ihtimali, bizlere onun evli ve çocuk sahibi olduğunu göstermektedir.

Abbâsîlerin son dönemlerinde, İslam dünyasının bölünmüşlüğüne, siyasi istikrarsızlığa, sık sık halife ve vali değişikliğine ve fikri ayrılıkların iyice artmasına rağmen çeşitli ilim dallarında birçok âlimin yetiştiğini ve kıymetli eserler verdiklerini görmekteyiz. Bunda Abbâsîler'in zayıflaması sonucu ortaya çıkan yeni

¹²⁵ Bkz. 23. dipnot.

devletçiklerin ilme ve kültüre önem vermelerinin katkısı olmuştur. Yeni kurulan devletçikler sayesinde, İslam dünyasının farklı coğrafyalarında ilmi canlılık oluşmuştur. Gülâbâdî, Buhârâ ve civarında var olan köklü ilim geleneği/ortamı ve farklı kültürlerin bulunduğu bir çevrede yetişmiş ve yaşamış biridir.

Gülâbâdî, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* ve *Maâni'l-Ahbâr/Bahru'l-Fevâid* adlı eserleri ile Tasavvufun İslam'dan beslendiğini ve Kur'an ve sünnette dayandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Hadisleri yorumlayış biçimi ile en az bir hadisçi kadar hadis formasyonuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle o, sünni tasavvuf çizgisinde dikkatleri çeken simalardan biri olmuştur. *Maâni'l-Ahbâr* adlı eseriyle, işâri hadis yorumunun güzel örneklerinden birini vermiş olan Gülâbâdî'nin, gerek klasik gerekse çağdaş kaynaklarda, bu eseri unutulmuş adeta *Taaruf* adlı eseriyle özdeşleştiği görülmektedir.

Taaruf'ta sûfilerin inanç esaslarını ortaya koyan Gülâbâdî, *Maâni'l-Ahbâr*'da sünni kelâm akidesine bağlı olan sûfilerin, hadislerin şerhinde izledikleri metodu ortaya koymaktadır. Eserlerinden onun amelde Hanefî, itikatta ise Ehl-i sünnet çizgisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Gülâbâdî'nin ilim öğrenmek için seyahat ettiği ve *-Maâni'l-Ahbâr* adlı eserinden hareketle- yüz civarında hocadan istifade ettiği görülmektedir. Ancak araştırma esnasında edinilen intiba bu sayının daha fazla olduğu yönündedir. Onun hocaları gibi öğrencileri hakkında da kaynaklarda pek fazla bilgi verilmemektedir.

Dokuz eseri tespit edilen Gülâbâdî'nin maalesef iki eseri dışında başka kitabı günümüze kadar ulaşamamıştır. Ona dokuz eser dışında, yanlışlıkla üç eser daha izafe edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, III. bs. Kahire 1962.
 Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü Resâilil-Arab fi Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire*, Beyrut ts.
 Akın, Günkut, *Asya Merkezi Mekan Geleneği*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
 Arberry, Arthur John, *The Doctrine of The Sûfis*, London 1977.
 -----, "Kelâbâzî", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, (MEB), İstanbul 1967.
 -----, "Tasavvuf", çev: Y. Nuri Öztürk, ed: İsmail Kılıçoğlu, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1989.
 Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, yy. trs.
 Barthold, Vasiliy Viladimiroviç, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1981.
 -----, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz: Kâzım Yaşar Koprıman-Afşar İsmail Aka, Ankara 1975.
 Barthold, Vasiliy Viladimiroviç-Köprülü, Muhammed Fuad, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1963.
 Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Futûhu'l-Buldân*, çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987.
 Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur, Erster Supplementband (GAL)*, Leiden 1937.
 -----, *Geschichte der Arabischen Litteratur, Zweite den Supplementbänden, (Suppl)*, Leiden 1943.
 Büchner, V. F. "Sâmâniler", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, (MEB), İstanbul 1964.

- Cezzâr, Fikrî Zekî, *Medâhilü'l-Müellifin ve'l-Â'lâmî'l-Ârab*, Riyâd 1994.
- Chabbi, Jacqueline, "Réflexions Sur Le Soufisme Iranien Primitif", *Journal Asiatique (JA)*, Paris 1978, CCLXVI, 39.
- Damghani, Ahmed Mahdavi, "Persian Contributions to Sufi Literature in Arabic", ed: Leonard Lewisohn, *Classical Persian Sufism: From its Origins to Rumi*, London 1993.
- Fazlurrahman, *İslam*, çev: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İstanbul 1993.
- el-Fihrisü's-Şâmil li't-Türâsî'l-Arabî'l-İslâmî el-Mahtût -el-Hadîsü'n-Nebevîyyü's-Şerîf ve Ulûmuh ve Ricâluh-*, Heyet tarafından hazırlanmış, el-Mecma'u'l-Melikî Li Buhûsî'l-Hadârâtî'l-İslâmiyye, Müessesetü Âlî'l-Beyt, Ammân 1991.
- Graham, Terry, "Abû Sa'd Abî'l-Khayr and the School of Khurâsân", ed: Leonard Lewisohn, *Classical Persian Sufism: From its Origins to Rumi*, London 1993.
- Gülâbâdî, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ya'kûb, *Maâni'l-Ahbâr/Bahru'l-Fevâid -İlk 80 Varak-*, thk: Fikret Karapınar, Konya 1999.
- , *Bahru'l-Fevâid el-Meşhûr bi Maâni'l-Ahbâr*, thk: Muhammed Hasan Muhammed İsmail-Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut 1999.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Topkapı Müzesi, III. Ahmed, 538 numaralı nüsha (asıl).
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Şam, Mektebetü'l-Esed (Zahiriyye), hadis no: 1034.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi (SÜİFK). 1075/A numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Şam, Mektebetü'l-Esed (Zahiriyye), hadis: 13495 (yeni) numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Topkapı Müzesi, III. Ahmed, 600 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Topkapı Müzesi, III. Ahmed, 619 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Beyazıt Ktp. Velîyyüddîn Efendi, 718 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Beyazıt Ktp. Velîyyüddîn Efendi, 844 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Çorlulu Ali Paşa, 128 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Millet Ktp. Murat Molla, 610 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Halep, Ahmediyye Medresesi Nüshası, 76, (hadis: 274).
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Cârullah 995 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, 375, numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Fatih 697 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Yeni Cami, 274 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Hacı Selimağa/Hüdayî Efendi, 161 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Râğûb Paşa, 311 numaralı nüsha.
- , *Maâni'l-Ahbâr*, Süleymaniye Ktp. Murad Buhârî, 94/M numaralı nüsha.
- , *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, thk: Abdulhalîm Mahmûd-Taha Abdalbâkî Surûr, Kahire 1960.
- , *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, thk: Ahmed Şemsüddîn, Beyrut 1993.
- , *et-Taarruf*, haz. ve çev: Süleyman Uludağ, (*Kelâbâzî Doğuş Devrinde Tasavvuf Taarruf*), İstanbul 1992.
- Hâce Muhammed Parsâ, *Faslu'l-Hutâb (Tevhîde Giriş)*, çev: Ali Hüsrevoğlu, İstanbul 1988.
- Hamevî, Yâkut b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Büldân*, Beyrut trs.
- Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev: Heyet, İstanbul 1987.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, thk: Muhibbuddîn el-Hatîb-Muhammed Fuad Abdalbâkî, Kahire 1986.
- İbn Hallikân, Şemsüddin, *Vefeyâtü'l-Â'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, thk: İhsan Abbas, Beyrut trs.
- İbn Hayr Ebû Bekir el-İşbilî, *Fihrist mâ Ravâhu an Şuyûhîhi*, nşr: Franciscus Codera-J. Ribera Tarrago, II. bs. Beyrut 1979.

- İbn Kutluboga, Ebû'l-Fidâ', *Tâcü't-Terâcim*, thk: Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Dımaşk 1992.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Teymiyye, *Mecmû' Fetavâ*, der: Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım ve oğlu, Riyad 1991.
- İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, İstanbul 1955.
- İzgi, Özkan, *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*, Ankara 1987.
- Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989.
- Karapınar, Fikret, *Muhaddis Süfîlerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri*, (H.IV.-V./X.-XI. Asır), SÜSBE, (yayımlanmamış doktora tezi), Konya 2006.
- , "İlk Devir Süfîlerin Hadis Birikimleri", *Marife Dergisi*, yıl: 7 (2007), sy: 2, s. 73-91.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halife, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, İstanbul 1941.
- Kays Âlû Kays, *el-Îrâniyyûn ve'l-Edebü'l-Arabî*, Tahran H. 1363.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Beyrut ts.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-Müstatrafê*, çev: Yusuf Özbek, İstanbul 1994.
- Kitapçı, Zekeriya, *Orta Asyada İslâmiyetin Yayılışı ve Türkler*, Konya 1998.
- Koçkuzu, Ali Osman, "Hadislerde İşâri Tefsir Yolu ve Sadreddin Konevi", (yayımlanmamış makale).
- , "Hz. Peygamberin Mizâcı ve Hadiste İşâri Tefsir", SDÜ İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyum'unda sunulan tebliğ, Isparta 2001.
- Kuraşî, Muhyiddin Ebî Muhammed, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, thk: Abdulfettâh Muhammed el-Hilv, Riyad 1979.
- , *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, Haydarabad 1332/1913, Meclisü Dâirati'l-Maârifî'n-Nizâmiyye matbaası.
- Leknevî, Muhammed Abdulhay, *el-Fevâid el-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire 1364.
- Madelung, Wilferd, "Abû Bekir Kalâbâdî", *Encyclopedia of Iranica (EIR)*, London 1983.
- Makdisî, Şemsüddin el-Beşşârî, *Ahsenü't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, nşr: Muhammed Mahzûm, Beyrut 1987.
- Mez, Adam, *el-Hadâratü'l-İslâmiyye fî'l-Garnî'r-Râbi'l-Hicrî*, çev: Muhammed Abdulhâdî Ebû Riyde, Beyrut 1967.
- Molla Câmî, Mevlânâ Nureddin, *Nefâhâtu'l-Üns*, çev: Kamil Candoğan-Sefer Malak, İstanbul 1971.
- Narşahî, Ebû Bekir, *Târîhu Buhârâ*, thk: Emin Abdulmecid Bedevî-Nasrullah Mubeşşir, Kahire 1993.
- Nicholson, Reynold A. *A Literary History of The Arabs*, London 1969.
- Nwyia, P. "al-Kalâbâdhi", *The Encyclopedia of Islam (EI)*, Leiden 1978.
- Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara 1990.
- Ritter, Hellmut, *Orientalia*, İstanbul 1933.
- Saklan, Bilal, Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî ve *Maâni'l-Ahbâr*, (Yayımlanmamış araştırma), Konya 1991.
- , *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Sûfîler ve Sûfî-Muhaddisler (h.IV./m.X. Asır)*, Konya 1997.
- Schimmel, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, çev: Ergun Kocabıyık, İstanbul 1999.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd et-Teymî, *el-Ensâb*, tlk: Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut 1988.
- Sezgin, M. Fuat, *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)*, Leiden 1967.
- Shiloah, Ammon, *The Theory of Music in Arabic Writings*, (c.900-1900), München 1979.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tabakâti's-Sûfiyye*, thk: Nureddin Şerîbe, III. bs. Kahire 1997.
- Şeşen, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985.
- , "Buhârâ", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992.

- Taberî, Ebû Ca'fer, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire trs.
- Uludağ, Süleyman, "Kelâbâzî", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002, XXV, 192-193.
- Waley, Muhammed İsa, *Catalogue of Arabic Manuscripts in ss Cyril and Methodius National Library*, Sofia, Hadith Sciences, Completed by: Stoyanka Kenderova, London 1995.
- Yılmaz, Nusrettin, *Kelâbâzî'nin Tasavvuf ve Akâid Alanındaki Görüşleriyle Mâturîdî'nin Mukâyesesi*, (Basılmamış Yüksek lisans tezi), Kayseri 1990.
- Zehebî, Şemsüddîn, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk: Şuayb el- Arnaût-Muhammed Naîm el-Arkasûsî, Beyrut 1983.
- Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Beyrut 1984.